Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
June / Haziran 2021, 25 (1): 385-407

İslâmî Kaynaklar Açısından Peygamberlerin Konuştuğu Diller

Languages Spoken by the Prophets: According to Islamic Sources

Luay Hatem Yaqoob
Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü
Assistant Professor, Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Studies
Basic Islamic Sciences
Ankara / Turkey
luay.hatem@asbu.edu.tr orcid.org/0000-0002-8518-0148

Article Information / Makale Bilgisi
Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi
Received / Geliş Tarihi: 25 February / Şubat 2021
Accepted / Kabul Tarihi: 5 June / Haziran 2021
Published / Yayın Tarihi: 15 June / Haziran 2021
Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran
Volume / Cilt: 21 **Issue / Sayı:** 1 **Pages / Sayfa**: 385-407
Cite as / Atıf: Yaqoob, Luay Hatem. "İslâmî Kaynaklar Açısından Peygamberlerin Konuştuğu Diller [*Languages Spoken by the Prophets: According to Islamic Sources*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 25/1 (June 2021): 385-407.
https://doi.org/10.18505/cuid.886845
Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid

Languages Spoken by the Prophets: According to Islamic Sources

Abstract: The topic of *The Prophets' Languages* has led to a broad interest due to the sacred status of the Prophets. It has been of interest to people of all religious and social orientations. Despite the complexity of this topic and the necessity of studying it from various aspects such as archaeology and the study of ancient calligraphy, we limited our study to Islamic sources and references only. We extrapolated what was mentioned in these books. Other than the Holy Qur'ān, it will be concerned with books of interpretation, history, biography, hadith, its explanations, language books, etc. This study has been divided into three main points, an introduction, and a conclusion. The first point dealt with the origin of the languages spoken by the Prophets (peace be upon them) and their proximity to each other: Syriac, Coptic, Hebrew, Aramaic, and Arabic. All of these languages belong to the Semitic language. In terms of their convergence and similarity with each other, some linguists considered it dialects of one language, the Semitic language of origin. It has branched out from it as a result of the expansion, development, and development of life. Looking at today, the dialects of the Arabs in Egypt, Morocco, Jazira, the Levant, and Iraq, each branched out and most of it emerged from the mother tongue Arabic. There is a discussion among researchers on which of the languages are closer to the Semitic language. Four languages are listed as possibilities: Hebrew, Babylonian, Assyrian, Syriac, and Arabic. The truth is that it is not easy to get to know the origin of the Semitic language, and everything that has been said is not outside the circle of speculation because of the loss of definitive evidence and the temporal dimension. As for the second point, this study investigated the linguistic geography that the Semitic language covered and spread in, by tracking the people who spoke the Semitic language, their places of residence, and their influence, as all of them settled in the Near East and its vicinity. If we look at the Semitic language, with its eastern and western branches, we see that it was concentrated in Babylon, Assyria, Mesopotamia, Arabia, Yemen, the Levant, and Jerusalem regions, and among the most famous tribes and nations that settled in this region are Saba, Himyar, Ad, Thamud, Jirhm, Samaria, Nabat, the people of Palmyra and others. Mostly likely, the Arabian Peninsula is the cradle of the Semitic people, although some say that Abyssinia was the cradle of the first Semites. In the third point, the number of prophets and messengers mentioned in the Noble Qur'ān was enumerated in clear terms. Among the twenty-five prophets are the following: Adam, Idris, Noah, Hood, Saleh, Lot, Ibrahim, Ismail, Ishaq, Jacob, Yusef, Shuaib, Ayyub, Dhu al-Kifl, Yunus, Moses, Aaron, Elias, Al-Isa, David, Solomon, Zakaria, Yahya, Jesus, and Muhammad (peace be upon them). The study of this point came by following the inductive and deductive approach, whereby the first approach is based on extrapolating the life of each prophet in isolation from others in detail, tracing his life, place of living, and residence, whom he married etc. The deductive method relied on deducing the language that each of the prophets (peace be upon them) spoke. Some prophets mentioned the name of the language in which he spoke in the Islamic sources. This study concluded that of the prophets mentioned in the Noble Qur'ān, seven of them spoke the Syriac language, three of them spoke the ancient Egyptian language (Coptic), eighteen of them spoke the Hebrew language, three of them spoke the Aramaic language, and nine of them spoke in Arabic. Some of the prophets spoke one language while others spoke more than one language due to their numerous travels and the people they interacted with. This study is considered a preliminary study to open the field for in-depth studies for researchers in this field, and every part mentioned in this research is suitable for being an independent scientific study in its own right.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Linguistics, Languages Spoken by the Prophets, History of Languages, Semitic Languages, Linguistic geography.

İslâmî Kaynaklar Açısından Peygamberlerin Konuştuğu Diller

Öz: Peygamberlerin dinî konumu yanında eylemleri ve sözlerinin önemi nedeniyle her sınıftan pek çok insanın zihninde peygamberlerin konuştuğu dillerin ne olduğu konusu, her zaman önem arz etmiştir. Elbette bunun birçok sebebi var ancak öncelikli sebebi, bütün dinlerde peygamberlerin söz ve eylemlerinin kutsal kabul ediliyor olmasıdır. Dilin tevkifi olduğu

görüşünde olanlara göre dil, Peygamberler için ilahi seçimlerden biri olarak kabul edilmiştir. Peygamberlerin yaşadığı dönem, konuştukları diller ve gerekse kişilikleri; tarih, antropoloji, arkeoloji, filoloji gibi bilimlerce farklı açılardan araştırıla gelmiştir. Bizim çalışmamızı bunlardan ayıran başlıca özelliği, temel İslami kaynaklarla sınırlı tutulacak olmasıdır. Dolayısıyla araştırmamızda İslam klasiklerinde yer alan veriler doğrultusunda çıkarımlar yapılacak, Kur'ân-ı Kerîm'e ek olarak tefsir, siyer, tarih, hadis ve gramere dair temel eserlerden yararlanılacaktır. Böylelikle akademik çalışmalarda müracaat edilebilecek delilli ve bilimsel standartları karşılayan bir etüt ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu çalışma, önsöz, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde Peygamberlerin konuştuğu dillerin kökenine değinilmiş, onların birbirine uzaklık ve yakınlık dereceleri yorumlanmıştır. Süryanice, Kıptice, İbranice, Âramca ve Arapça; İslam katında muteber olan ve Kur'ân-ı Kerîm'de adları geçen elçilerin konuştuğu başlıca dillerdir. Bazı araştırmacılarca tek bir dilin farklı şive veya ağızları olduğu da ileri sürülen söz konusu diller, arkaik Sâmî dilinin parçasıdır. Temel Sâmî dilinde genişleme ve gelişmeyle birlikte yeni birimler oluşmuştur. Mısır, Fas, Cezayir, Arap yarımadası, Şam ve Irak bölgelerinde ortaya çıkan Arapça lehçeleri/şiveleri de kök Sâmî dilindeki ayrışmaya benzer şekilde Fâsîh Arapçadan kaynaklanmıştır. Böylelikle çeşitli yöreler, özgün bir dile sahip olmuştur. Sâmî dillerinin serüvenini takip eden filologlar ve diğer uzmanlar esas dili tespit hususunda değişik görüşler bildirmişlerdir. İbranicenin, Bâbilcenin, Asurcanın, Süryanicenin ve Arapçanın köken dil olduğu savunulmuştur. Doğrusu Hâmî-Sâmî Dil Ailesi'nin neşet ettiği başat aktörü belirlemek kolay bir iş değildir. Bu meyanda söylenenler, zamansal boyut ve kesin kanıtların olmayışı nedeniyle zan ve tahmin dairesinden öteye geçmemektedir. İkinci bölümde ise Peygamberlerin konuştuğu dillerin yayıldığı coğrafya işlenmiş, Sâmî Dil Ailesi'ne mensup birimleri kullanan kavimlerin rota ve adresleri belirlenmiş, nüfuz sahaları vurgulanmış, Yakın Doğu ve çevresindeki konumları tartışılmıştır. Bahsi geçen dillerin doğu ve batı kollarına bakıldığında onların Bâbil, Asur, Mezopotamya, Arap yarımadası, Yemen, Biladü'ş-Şam civarında Hakîm olduğu anlaşılmıştır. Bu bölgelere yerleşen kavimler ise Sebe, Himyer, Ad, Semud, Cürhümiler, Sâmîriler, Nabatlılar, Tedmürlüler gibi halklardır. Arap yarımadası, genel kabule göre Sâmî toplulukların beşiği sayılmaktadır, öte yandan Habeşistan'ı ilk Sâmî yurdu olarak niteleyenler de bulunmaktadır. Üçüncü bölümde Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde isimleri geçen ve sayıları yirmi beşi bulan nebî ve resullerin sıralaması yapılmış, her birinin konuştuğu dil araştırılmış ve kronolojik bir perspektifte mesele aydınlatılmaya çalışılmıştır. Kur'an'da adına rastlanan peygamberler, Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kūb, Yûsuf, Şuayp, Eyyûb, Zülkifl, Yûnus, Mûsâ, Hârûn, İlyâs, Elyasa, Dâvûd, Süleyman, Zekeriyyâ, Yahyâ, Îsâ ve Hz. Muhammed'dir. Anılan bölümde çıkarım ve veri toplamaya dayalı bir metot benimsenmiş, her elçinin hayatı, doğum yeri, yaşam şartları ve gönderildiği toplum, eşleri vb. özellikler etrafında değerlendirilerek incelenmiştir. Genel okumalar yapılarak elde edilen veriler derin bir bakışla yorumlanmış, ulaşılan sonuçlar kesinlik belirtmediği vurgulanarak sıralanmıştır. Peygamberlere dair İslami kaynaklarda verilen bilgiler ve haberler kati gerçekler değildir, onların konuştuğu diller hakkında sunulan malumat, yalanlanması veya doğrulanması zorunlu olmayan ifadeler kabilindendir. Çalışmada Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen peygamberlerin yirmi beş kişiden müteşekkil olduğu, bunların yedisinin Süryani, üçünün eski Mısır dili (Kıpti/Koptça), on sekizinin İbranice, üçünün Âramca, dokuzunun ise Arapça konuştuğu saptanmıştır. Bazı nebîler, tek bir dille yetinirken kimileri yolculuklarının sıklığı vasıtasıyla çeşitli halklar ve ırklarla etkileşimleri sonucu birden fazla dil kullanmıştır. Çalışmamızın, daha derinlikli araştırmalar için bir rehber olacağı beklenmektedir. Zira bu çabada sunulan her bir detayın özel bir ilmi çalışma ile okunması ve araştırılması mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Dilbilim, Peygamberlerin Konuştuğu Diller, Dillerin Tarihi, Sâmî Dilleri, Dil Coğrafyası.

Giriş

Toplumların tamamında dil, önemli bir konuma sahiptir. Dil, eskiden beri insanların merak ettiği ve anlamaya çalıştığı bir olgu olmuştur. Bu doğrultuda, dünyada konuşulan en eski dilin hangisi olduğunu öğrenmek için, Mısır hükümdarı Psammetik tarafından M.Ö. 7. yüzyılda bir deney yapıldığı aktarılmaktadır.[1] İnsanın kendisine ve dünyaya dair algısı, konuştuğu dil vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı dil, insanların sesler yoluyla anlam dünyalarını ve buna mukabil eylemlerinin maksatlarını açıklama yolu olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla dil, işlevsel olarak gerek fikirlerin anlatılması ve aktarılması ve gerekse de olgu ve olayların anlaşılması ve açıklanması hususunda insanlığın kadim bir özelliği olmaktadır. Denilebilir ki dilin iletişim, bildirim, sosyalleşme ve kişiselleşme alanlarında çeşitli fonksiyonları bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle filolojik ve semantik araştırmalar, alıcının zihnine ve kalbine hitap etmek bağlamında önem kazanmaktadır. Dolayısıyla dilin kişinin içindekini ve gönlüne düşenleri aktarmasına yarayan alet olduğunu söylemek mümkündür.

Diller çeşitlenmiş, yaşanan farklı tarihi süreçler doğrultusunda bir bölgeden diğerine zaman içinde değişik kollara ayrılmış ve belirli isimlerle anılmışlardır. Böylelikle başka ses ve hece özellikleri içeren birimlere dönüşmüş ve günümüze çok sayıda forma ulaşmıştır. Temel kaynaklar incelendiğinde Kur'ân-ı Kerîm'de araştırmamıza konu olan peygamberlerin dilleri ile alakalı çeşitli işaretlerin mevcut olduğu görülmektedir. Örneğin İbrâhim Sûresinde şöyle buyrulmuştur: "*İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın; bundan sonra Allah dilediğini sapkınlık içerisinde bırakır, dilediğini de doğru yola iletir. O, güçlüdür, hikmet sahibidir."*[2]

Kavminin diliyle ifadesi çalışmamız açısından önemlidir, her peygamber kavminin diliyle konuşması, üzerinde herkesçe uzlaşılan bir durumdur. Bu durum, nakilden önce akla uygundur, hikmet ve mantık açısından tebliğ anlaşılır olmalı ve herkesçe bilinen bir dille gerçekleştirilmelidir. İlahi hitabın böyle olması gerekmektedir, aksi takdirde teklif-i mâ lâ yutak yani kulların kaldırabileceğinden fazla yük yüklenmesi manasına gelmektedir.

Buraya kadar aktarılanlardan yola çıkarak diyebiliriz ki bu konu, dilbilimden teolojiye birçok sosyal bilimin kesişme noktasında yer almaktadır. Buna rağmen bu konuya dair müstakil araştırmaların yapılmamış olması bir eksiklik olarak görülebilir.. Literatür taramaları neticesinde peygamberlerin konuştukları dillere dair ne müstakil ne detaylı ne de argümantatif herhangi bir çalışmaya rastlayamadık. Nitekim internette bazı sayfa ve forumlardaki bilgiler dışında konunun, yeterince ele alınmadığı anlaşılmaktadır.

Konunun teolojik ve kültürel yönleri açısından taşıdığı hassasiyet nedeniyle araştırmada olabildiğince titiz ve nesnel olunmaya özen gösterilmiştir. Temel İslami kaynaklardaki bilgiler toplanarak organize edilmiş ve okuyucuların ilgisine sunulmuştur.

1. Peygamberlerin Konuştuğu Dillerin Asılları

Peygamberlerin konuştuğu dillerin hangileri olduğu konusunda temel İslam klasikleri, beş dilden bahsedilmesinin mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Bu diller, Süryanice, Aramice, Eski Mısır Dili Kıptice, İbranice ve Arapçadır. Bu dillerin tamamı, tek bir aileye yani Hâmî-Sâmî Dil Ailesi'ne mensuptur. Sâmî dillerinin ilk dönemde birbirine çok yakın olması sebebiyle onları tek bir dilin lehçeleri olarak değerlendirenler de olmuştur.[3] Dillerin hepsinin

---

1 Osman Aktaş, "Arap Nahiv İlminin Temelleri ve İlk Nahiv Bilginleri", *İslami İlimlerin Doğuşu ve İlk Tartışmalar,* ed. Metin Özdemir–Mahmut Samar (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 182.

2 *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), İbrâhim 14/4.

3 Carl Brockelmann, *Fikhu'l-lugati's-sâmîyye,* çev. Ramadan Abduttevvab (Riyad: Câmiatü'r-Riyâd, ts.), 14.

müstakil bir isimle anılması tarihsel sürece göre yeni bir tasniftir.[4] Alman bilim insanı *Schlozer;* Arami, Fenikeli, İbrani, Arap, Yemen, Bâbil ve Asur uluslarına "Sâmîler" adını veren ilk kişi olarak bilinmektedir. Bir diğer Alman antropolog *Eichhorn* da 18. yüzyılın sonunda anılan halkların dillerine Sâmî dilleri dendiğini vurgulamaktadır.[5]

Sâmî dil ağacına bakıldığında bu dillerin doğu ve Batı Sâmî dilleri olarak ikiye ayrıldığını görmekteyiz. Doğu dillerine bakıldığında Akkat dili (Asur ve Bâbil lehçeleri) ile karşılaşılmaktadır. Batı Sâmî Dilleri ise güney ve kuzey olarak iki gruba ayrılmaktadır. Kenanca, Âramca (diğer lehçeler), Süryanice ve İbranice kuzey grubunu temsil ederken Arapça, Sebece, Hadramice, Emherice (Amharca) ve Geez dili güney grubunu oluşturmaktadır. Ayrıca eski Mısır dili olan Kıptice Sâmî dillerindendir.[6] Eski Mısır dili ile diğer Sâmî dilleri arasında büyük bir benzerlik mevcuttur.[7]

Yakındoğu dillerini araştıranların çoğu anılan diller arasında yakınlık olduğunu belirtmişlerdir. Sâmî dilleri, fiil kökleri ve kelime yapıları açısından çok benzemektedir, bu dillerde fiiller genellikle üç harfli kök fiillerden oluşmaktadır.[8] Kelime türetmede esas olan fiiller genelde üç harflidir. Sentaks ve söz dağarcığının ortaklığı, binlerce müşterek öğenin bulunuşu dikkat çekmektedir. Sâmî dillerinin tamamında sağdan sola yazılan alfabeler kullanılmakta ve fiille başlayan cümle tipi hâkim cümle şeklini oluşturmaktadır.[9] Sunulan bilgiler ışığında bilim adamları Sâmî dillerinin tek bir aileden müteşekkil olduğunu savunmuşlar, morfoloji ve fiillerin kökeni bağlamlarındaki benzeşmelerin zamir, sözcük ve türetme kurallarında da geçerli olduğunu vurgulamışlardır. Böylesi bir uyumun Sâmî dillerinin tek bir grupta sınıflandırılmasına uygun zemini hazırladığını ifade etmişlerdir.[10] Sâmî dillerinin kardeş ve denk birimler olduğunu belirtmişlerdir.[11]

Bir dil ailesine mensup dillerin karşılaştırılması, dil bilimde karşılıklı etütlerde önemli yer tutan bir olgudur. Filolojide bütün Sâmî dillerini tek bir başlık altında inceleyen ekoller bulunmuş, bu ekoller, diller arasında benzerlikler ve farklılıklar üzerinden onların bir köken dilden türeyen yan diller olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.[12] Diller arasındaki özdeşlikler ve benzerlikler aracılığıyla onları kategorilere ayırmak hususunda eskiden Sâmî grubunda sayılan birimlerden bazıları artık tamamen başka bir unsur sayılmaktadır. Sâmî dillerinin çoğu konuşulmakta ancak bazı dillerin yakında ölü diller tasnifinde yer alacağı düşünülmektedir.[13]

Günümüzde modern araştırmacılar, yüksek benzeşme ölçeğine göre örtüşen esaslar ve özelliklere bağlı olarak diller arasında sınıflandırma yapma esasını benimsemişlerdir. Bazı milletlerin dilleri arasında bir ilişki olduğu neticesine varmışlardır. Onlara göre Arapça, Süryanice, İbranice, Aramice, Fenikece ve Habeşçe gibi Sâmî dilleri arasında bağlantı vardır. İbn

---

4 Mustafa Sadık Abdurrezzak er-Râfiî, *Târîḫu âdâbi'l-'Arab* (Beyrût: Dârü'l-Kitab), 1/32.

5 Brockelmann, *Fikhu'l-lugati's-sâmîyye,* 11; Subhi İbrâhim es-Sâlih, *Dirâsât fi fikhi'l-luğati* (Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1960), 47.

6 Brockelmann, *Fikhu'l-lugati's-sâmîyye*, 13; Sâlih, *Dirâsât fi fikhi'l-luğati*, 50-54.

7 William James, *Kissatu'l-hadâra*, çev. Zeki Necip Mahmud ve diğerleri (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1988), 2/107.

8 Lütfi Abduvehhab, *el-Arab fi'l- usûri'l-kadîme* (İskenderiye: Dârü'l-M'arife el-Camiiyye, ts.), 42.

9 Ebû Şekib Muhammed Takiyyuddin el-Hilâlî, *Hadîs ma'a zâ'ir kerîm* (Medine-i Münevvere, Medine İslam Üniversitesi, 1974), 23; Cevad Ali, *el-Mufassal fi tarihi'l-'arab kable'l-islam* (Beyrût: Dâr es-Sâki, 2001), 1/222.

10 Tevfik Boro, *Târîhu'l-'arabi'l-kadîm* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 2001), 38.

11 Tâhir Sâlih es-Semûni ed-Dımaşkī, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-matbûât el-İslâmiyye, 1995), 2/811.

12 Muhammed Fehmi Hicâzi, *İlmü'l-luğati'l-'arabîyye* (Kahire: Dâr Garib li't-Tibaa ve'n-Neşr, ts.), 36.

13 Ahmed Rida, *Mu'cemü metni'l-luğa* (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayati), 1/29; Abdullah Abdulcebbar-Muhammed Abdülmün'im Hafaci, *Kissatu'l-edebi fi'l-Hicaz* (Kahire: Mektebetü'l Külliyyâtil ez-Heriyye, ts.), 136.

Hazm el-Endülüsi'ye göre Sâmî dillerinin kökeni tek bir dildir ve aralarındaki farklılıklar toplumların yayılma alanlarına göre doğal gelişiminin bir sonucudur.[14]

İbn Teymiyye el-Harrânî Sâmî dilleri arasındaki benzeşmeye dair ilginç bilgiler aktarmaktadır. Tevrat'tan bazı İbranice ifadeleri ehl-i kitaptan Müslüman olmuş kişilerden dinlediğini belirten İbn Teymiyye, işittiği dili Arapçaya oldukça yakın bulduğunu, ifadeleri tercümeye gerek duymadan anladığını söylemektedir.[15] İbn Teymiyye bu bağlamda dikkate değer bir örnektir, zira İbn Teymiyye hicri yedinci asır âlimlerindendir. Araplar dışında çok sayıda milletin İslamlaştığı, Arapların ticaret ve savaş gibi yollarla değişik yabancı unsurları dillerine kattıkları İslam sonrası dönemde İbn Teymiyye'nin eski İbranice kaleme alınmış Tevrat'ı anlaması mümkünse Arapçanın daha saf olduğu İslam öncesi devirde Arapçanın İbraniceye daha yakın bulunması kuvvetle muhtemeldir.

Hadislerde geçtiğine göre Hz. Peygamber, hicretin dördüncü senesinde Zeyd b. Sabit'ten Yahudilerin dilini öğrenmesini talep etmiştir. Rivayetlere göre Zeyd, İbraniceyi bir ay içerisinde sökmüş, Hz. Peygamber'e gelen mektupları Arapçaya çevirmiş, Hz. Peygamber adına Yahudilere İbranice mektuplar kaleme almıştır.[16] Bu bağlamda şu sorunun cevaplanması gerekmektedir. Zeyd bir ay veya yarım ay içinde nasıl bir lisan öğrenmiştir? Diller arasındaki şiddetli benzerlik ve müşterek unsurların çokluğu Zeyd'i İbranca hususunda daha kabiliyetli kılmış olmalıdır.

Dil bilimciler, Hâmî-Sâmî Dil Ailesi'nde köken dilin kimliği noktasında farklı kanaatlere sahiplerdir. Ana Sâmî dile en yakın olan birimi tespit etmek, kronolojik bağlamda en eski dili ortaya koymak Sâmî dilleri çerçevesinde tartışılagelen başlıca meselelerdendir. Bu meselede dört görüş vardır. Bazı araştırmacılar, İbraniceyi en arkaik ve kayıp ana Sâmî diline en yakın birim olarak değerlendirirken kimileri de Asur ve Bâbil dillerini Semitik dillerin en eski formlarını temsil ettiğini ileri sürmüştür. Süryanicenin özellikleri ve geçmişi bakımından ana Sâmî diline en benzer şube olduğunu savunanlar da bulunmuştur. Bunlar yanında Arapçayı en köklü unsur sayan başka bir grup araştırmacı da mevcuttur. Arapçanın zengin kelime dağarcığı, bir lafzın birden çok manaya gelişi, eş anlamlılık ve çok anlamlılık gibi özellikleri, irab ve tesniye olgusunu, diğer Sâmî elemanlarında olmayan damaksı harfler, dad, gayn gibi harfleri içermesi anılan bilim insanları grubunun argümanlarıdır.

Bu hususta tek bir köken dilden bahsedilmesinin yahut yaşayan dillerden birinin en arkaik olarak sunulmasının doğru olmayacağını savunan başka araştırmacılara rastlanmıştır. Onlara göre Sâmî dilleri oldukça uzun dönemler öncesinden birbirlerinden kopmuş, ana Sâmî dil ortadan kalkmıştır. *Corci Zeydan* de anılan görüşü desteklemiş, Sâmî dillerinin anaları bilinmeyen kardeş diller olduğunu belirtmiştir.[17]

Çalışmamızda elde ettiğimiz verilerden hareketle Sâmî dillerinin aslına ilişkin yorumların tahmin ve zandan öteye geçmediği söylenebilir. Kanaatimizce Sâmî dillerinden birinin yekdiğerine üstün olduğu, mevcut birimlerden birinin diğerlerinin esasını teşkil ettiği savı, Sâmî topluluklarının yerel dillerine olan tutuculuklarından ileri gelmektedir. Dolayısıyla ana Sâmî dilin hangisi olduğu hakkında kesin ve tutarlı konuşmak pek mümkün değildir.[18]

---

14 Abdürrezzak b. Ferrac es-Sâidî, *Tedâhulu'l-üsüli'l-luğavîyye ve eserühü fi bina'l-mu'cem* (Medine-i Münevvere: Medine İslam Üniversitesi, 2002), 1/272.

15 *Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm ibn Teymiyye el-Harrânî, Mecmûu'l-fetâvâ, thk. Abdurrahman Kasım (Riyad: Mecmau'l-Melik Fehd li't-Tibaa, 1995), 4/110.*

16 Ebû Dâvûd Süleyman es-Sicistânî, *es-Sünen* (Beyrût: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.), 3645, 3/318; Ahmed b. el-Hüseyn Ali el-Beyhakî, *es-Sünenu'l-kübrâ*, thk. Muhammed Atta (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 20407, 10/215, Harice b. Zeyd hadisidir, sahih olduğu söylenmiştir.

17 Corci Zeydan, *Târîhu âdâbi'l-lügati'l-'arabiyye* (Kahire: Müesseset'ül-Hindâvî, 2013), 47.

18 Hafaci, *Kissatu'l-edeb fi'l-Hicaz*, 187.

2. Peygamberlerin Konuştuğu Diller Coğrafyası

Sâmî dillerini konuşan Peygamberlerin toplumlarına bakıldığında tamamının Yakındoğu ve çevresinde yaşayan halklarca kullanılan diller olduğu anlaşılmaktadır. Diller ve lehçeler arasındaki benzerlikte bölgelerin yakınlığı ve ticari hareketin önemli bir rolü bulunmaktadır. Sâmîlerin anayurdunun saptanması meselesi göçlere dair tahmin, akıl yürütme ve tespitler sunmayı gerekmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere bazı araştırmacılar, Hâmî-Sâmî Dil Ailesi'ni Batı ve Doğu Sâmî Dilleri şeklinde iki gruba ayırmaktadır. Dil coğrafyası bağlamında Bâbil, Asur, Yemen, Arap Yarımadası, Biladü'ş-Şam gibi tarihi medeniyetlere ev sahipliği yapan bölgelerden bahsetmek mümkündür. Sebe ve Himyer krallıkları, Sâmîriler, Nabat uygarlığı, Cürhümlüler gibi kabileler de Sâmî dilini kullanan unsurlardır.[19] Doğu Akdeniz sahillerinden Dicle ve Fırat nehirlerine Arap yarımadasının en güneyindeki kabilelerden kuzeyde İran, Azerbaycan ve Ermenistan dağlarına kadar olan sahada Sâmî dilleri sıklıkla görülmüştür.[20]

İlk Sâmîlerin kim olduğu hususu da aydınlatılmayan bir konu olmayı sürdürmektedir. Dilbilim, bu bağlamda söz konusu problemi çözmek için yeterli veriye sahip değildir. İlk Sâmîlerin kimliğine dair mevcut verilerin işaret ettiği çok az olgu vardır. Araştırmacılar halkların oluşması ve birbirinden kopması çerçevesinde farklı tarihsel görüşler sunmuşlar, kimileri Sâmîlerin anayurdunun Habeşistan olduğunu ileri sürerken bazıları da Arap yarımadasını Sâmîlerin temel merkezi saymışlardır.[21] Sâmî soyunun Arap yarımadası kökenli olduğu tezi daha çok yeğlenmiştir.[22]

3. Nebîler ve Dilleri

Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi beş peygamber açıkça anılmaktadır. el-En'âm Sûresi'nde on sekiz peygamberin adı zikredilmektedir.[23] Yedi peygamber ise farklı surelerde anlatılmaktadır, Kur'ân-ı Kerîm'de isimleri geçen peygamberler kronolojik sıraya göre şu şekildedir:

3.1. Hz. Âdem

Hz. Âdem İslami kaynaklarda geçen rivayetlere göre bin sene yaşamıştır.[24] Âdem isminin yeryüzünün derisi anlamına gelen *edimü'l-ard* kelimesinden türetildiği nakledilmiştir.[25] Hz. Âdem'in konuştuğu dil hususunda müfessirler arasında yaygın üç görüş bulunmaktadır.[26]

Birinci görüşü savunan âlimler Hz. Âdem'in kapsamlı bir dil konuştuğunu belirtmektedir. Bu görüşü ileri sürenler, "Âdem'e bütün isimleri öğretti" ayetini delil almışlar,"bütün [27] isimleri" ifadesinin dilleri de kapsadığını ifade etmişlerdir.[28]

---

19 Muhammed Abdurrezzak Kürd Ali, *Hutatu'ş-Şam* (Dimaşk: Mektebetü'n-Nuri, 1983), 36-37.

20 İbrâhim Halil Ahmed, *Muhammed fi't-Tevrâti ve'l-İncil ve'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü'l-Menâr, 1989), 142; Subhi, *Dirasat fi fikhi'l-luga*, 58.

21 Râfiî, *Târîḫu âdâbi'l-ʿArab*, 1/32.

22 Donaltz, *Kissatu'l-hadâra*, 2/309; Brockelmann, *Fikhu'l-lugati's-sâmîyye*, 12.

23 el-En'âm Sûresi 6/83-86.

24 Muhammed ibn Cerir et-Taberî, *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk* (Beyrût: Dâru't-Türas, 1967), 155; Ebû'l-Fida İsmail Ömer İbn Kesîr, *Kısasü'l-Enbiyâ*, thk. Mustafa Abdulvahid (Kahire: Matbaa Dâri't-Telif), 2/280.

25 Muhammed ibn Cerir et-Taberî, *Câmiʿu'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 2000), 17/488.

26 İbn Ebi Hatîm er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-ʿazîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998), 8/2470; Ebû Abdullah Muhammed ibn Ahmed El Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, düzenleyen. Hisham Samir al-Bukhari (Riyad: Dâr Âlam el-Kütüb, 2003), 6/140.

27 el-Bakara 2/31.

28 Abü'l Hasân bin Ali el-Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-basîṭ* (Riyad: Imam Muhammad bin Saud Islamic University, 2009), 2/345.

İkinci Görüş: Hz. Âdem'in konuştuğu dil Arapçadır. Hz. Âdem'in cennetten çıktığını ve cennetin dilinin Arapça olduğunu belirten kişiler, Hz. Âdem'in Arapça konuşmuş olması gerektiğini savunmuşlardır. Abdullāh b. Abbas'tan rivayet edilen hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Cennet ehlinin dili Arapçadır".[29] Kitaplarda yer alan bazı rivayetlere göre Hz. Âdem, cennetten çıktığında Arapça konuşmuş, daha sonra dili değişmiş ve Süryanice olmuştur. Süryaniceye Süryan toprağına nispetle bu ad verilmiştir. Kaynaklara göre Süryanice Arapçaya benzemektedir, ancak ondan bozmadır, tahrif edilmiş Arapçadır.[30] Örneğin müfessirlere göre Süryanice Arapçaya benzer bir dil olup onu bozulmuş Arapça olarak nitelemek mümkündür.[31] Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'den şu hadisi nakletmiştir: Allah Teâla Âdem'i yarattığında onun içine ruh üflemiş, Âdem aksırmış ve "Elhamdülillah" demiştir. Rabbi ona "Allah sana merhamet eylesin ey Âdem!" demiştir.[32] Bu rivayet ışığında Arapça "Elhamdülillah" cümlesinin Hz. Âdem'in söylediği ilk cümle olduğu nakledilmiştir.[33]

Üçüncü Görüş: Hz. Âdem'in dilinin Süryanice olduğu nakledilmiştir. İbn Selam Süryanice'nin Süryaniyye olarak adlandırılma sebebinin Allah Teâla tarafından Hz. Âdem'e isimlerin sır şeklinde (gizli) öğretmesi olduğunu belirtmiştir.[34] İsmâil Hakkı Bursevi'nin aktardığına göre Ka'bu'l-Ahbar, Hz. Âdem'in Arapça ve Süryanice kitapları ilk ortaya koyan kişi olduğunu söylemiştir. Bütün kitapları ölmeden üç yüz sene önce çamur üzerine yazmıştır.[35]

Arapçanın ve Süryanicenin Hz. Âdem'in konuştuğu dil olduğunu varsayımından hareket edildiğinde Sâmî dilinin ilk dil olduğu anlaşılmaktadır. Dilin tevkifi olduğunu savunanlar dilin aşamalı olarak geliştiğini ileri sürmektedir. Mevcut veriler doğrultusunda insanlığın babası Hz. Âdem'in dilinin kimliği meçhul kalmaktadır. Araştırmamızda yukarıda söz etiğimiz gibi birinci görüşe göre Kur'ân-ı Kerîm'deki mutlak işaretler çerçevesinde Hz. Âdem'in kapsamlı bir dil konuştuğu kanaati tercih edilmektedir.

3.2. Hz. İdrîs

Hz. Âdem'in evlatlarından ilk nübüvvet verilen kimsedir, Tevrat'ta ismi Uhnuh (Enoch –Henoch) olarak zikredilmiştir, Süryanice bir kelime olan Uhnuh, çok ibadet eden demektir.[36] İdrîs kelimesi ise Arapça olmayan yabancı bir kelimedir,[37] aynı zamanda İdrîs'in okumak –

[29] Süleyman bin Ahmed et-Taberâni, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdulul-Mejid (Musul: Mektebetül-Ulum vel-Hikem, 1983), 11465, 11/185; Ebû Abdullah el-Hakîm en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-sahîhayn*, thk. Mustafa Abdel Kader Atta (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 7000, 4/98. Zehebi dedi ki: Uydurma bir hadistir.

[30] Muhammed ibn Yûsuf es-Sâlihi, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti ḫayri'l-ʿibâd*, thk. Adil Abdul Mevcud (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 488; Âlûsî, *Ruhu'l-mânî*, 6/364.

[31] Sâlihi, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, 488; Âlûsî, *Ruhu'l-mânî*, 6/364.

[32] Nîsâbûrî, *el- el-Müstedrek 'ale's-sahîhayn*, 7681, 4/292; Zehebi hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî el-Heysemî, *Mecmaʿu'z-zevâ'id ve menbeʿu'l-fevâid*, thk. Muhammed Abdurezzak (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye), no. 2080, 508.

[33] Ebû Muhammed Mekkî Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bulûġi'n-nihâye fî ʿilmi meʿâni'l-Ḳur'ân ve tefsîrihî* (eş-Şarika, Mecmuatu Buhusi'l-Kitab, 2008), 1/225.

[34] Ebû'l-Kāsım Abdurrahmân Ahmed es-Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-sîreti'n-nebeviyye* (Beyrût: Dâr İhyai et-Türasi'l-'Arabi, 1991), 90; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Âdil ed-Dımaşkī, *el-Lübâb fî ʿulûmi'l-kitâb*, thk. Adil Abdulmevcud-Ali Muavvıd (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 8/251.

[35] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûḥu'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳur'ân* (Beyrût: Dârü'l-Fikr), 10/473.

[36] Ebû Muhammed Hüseyn el-Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, thk. Abdurrezzak el-Mehdi (Beyrût: Dâr İhyai et-Türasi'l-'Arabi, 1999), 3/238; Taberî, *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*, 2/276.

[37] Muhammed Abdirrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿarûs min Cevâhiri'l-Ḳāmûs*, thk. komisyon (Kahire: Dâru'l-Hidaye), 16/67.

incelemek anlamındaki dirase kelimesinden geldiği ve çok okuyan manasını bildirdiği nakledilmiştir.[38] Kitaplarda Hz. İdrîs'in Süryanice konuştuğu nakledilmektedir, Hişam el-Himyeri'nin tefsirinde Hz. İdrîs'e indirilen sahifelerin Süryani dilinde olduğu, ona bu sahifeleri Cibril'in öğrettiği, Hz. İdrîs'in dünyada ilk kitap yazan kişi olduğu aktarılmıştır.[39]

Ebû Zerr'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: Peygamberlerin dördü Süryanice konuşmuştur: Âdem, Şit, Uhnuh (İdrîs) ve Nûh.[40] İsmâil Hakkı Bursevi, Ka'bu'l-Ahbar'dan şu sözleri nakletmiştir: Bütün kitapları ilk defa Hz. Âdem ölmeden üç yıl yüz önce çamura yazmıştır. İdrîs, Hz. Âdem'in yazdığı kitapları ortaya çıkarmıştır, o kum yazısıyla yazan ilk kişidir.[41]

3.3. Hz. Nûh

Hz. Nûh, peygamberlerin şeyhi/ihtiyarı olarak nitelenir. Kur'ân'a göre 950 sene kavmini Allah'a davet etmiştir. Haberlerde Nûh isminin yüksek sesle ağlamak anlamındaki niyaha kelimesinden geldiği onun Allah korkusundan ağladığını belirtmektedir.[42] Gerçek isminin Abdulgaffar olduğu da aktarılmaktadır.[43] Bütün peygamberlerin en uzun ömürlüsüdür.[44]

Çok sayıda rivayet, Hz. Nûh'un konuştuğu dilin Süryanice olduğunu bildirmiştir. Müfessirler "Nûh'u kavmine yolladık."[45] ayetini tefsir ederken Hz. Nûh'un tufandan önce el-Cezire (Cizre) toprağında yaşadığı ve Süryanice konuştuğunu belirtmişlerdir. İbn Kuteybe ed-Dîneverî'nin naklettiğine göre Hz. Nûh'un evlatları farklı yerlere ayrılmadan önce Bâbil'de bulunmuş ve Süryanice konuşmuşlardır.[46] İbn Abbas'tan gelen bir haberde Hz. Nûh'un gemisinde seksen adam var olduğu ve bunlardan birinin adı Cürhüm olup Arapça konuştuğu ifade edilmiştir.[47] Dolayısıyla İbn Abbas'ın anlatısına göre Cürhüm dışındakiler Arapça konuşmamıştır.

3.4. Hz. Hûd

Hz. Hûd, yaklaşık dört yüz altmış dört (464) sene yaşamış, Allah Teâla onu Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği üzere Âd kavmine yollamıştır.[48] Âd kavmi Sam b. Nûh'un evlatlarından olan

---

38 Nasr Muhammed es-Semerkandî, *Bahru'l-'ulum,* thk. Muhammed Matraci (Beyrût: Dârü'l-Fikr), 2/378; Sâlihi, *Sübülü'l-hüdâ*, 1/319; Muhammed Abdulbaki ez-Zürkânî, *Şerhu'z-zürkânî 'ala'l-mevâhibi'l-ledünniyye* (Beyrût: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 1996), 235.

39 Abdülmelik Hişâm el-Himyerî, *et-Tîcân fi mülük Himyer* (Yemen: Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Ebhas el-Yemeniyye, 1928), 29-30.

40 Ebû Hâtim Muhammed ibn Hibbân, *Sahîhu İbn Ḥibbân*, thk. Şuayb el-Arnavut (Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1988), 361, 2/77; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve ṭabaḳātü'l-aşfiyâ* (Kahire: Dâru's-Sa'ade, 1974), 1/167. İbn Hibbân İsnadı zayıftır demiştir.

41 Âlûsî, *Ruhu'l-mânî*, 5/403, Bursevi, *Ruhu'l-beyan*, 10/473.

42 Ahmed İbrâhim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed b. Aşur (Beyrût: Dâr İhyai't-Türas el-'Arabi, 2002), 3/52; Âlûsî, *Ruhu'l-mânî*, 5/76.

43 Semerkandî, *Bahru'l-'ulum*, 2/147; Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 5/1505; Abdülkâhir b. Abdurrahman el-Cürcânî, *Dercü'd-dürer fî tefsîri'l-âyi ve's-süver*, thk. Talat el-Ferhan-Muhammed Şekur (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 2009), 1/391.

44 Ebûbekir Abdullah İbn Ebi'd-Dünyâ, *ez-Zühd* (Dımeşk: Dâr İbn Kesîr, 1999), hadis no: 358, 165; Muhammed Ali eş-Şevkânî, *Fethü'l-kadîr* (Dımeşk: Dâr İbn Kesîr, 1993), 4/230.

45 Nûh 71/1.

46 Ebû Hanife Ahmed b. Dâvûd ed-Dîneverî, *el-Ahbârü't-tıvâl*, thk. Abdülmün'im Amir (Kahire: Dâr İhyai'l-Kütübi'l-Arabi, 1960), 2; Hüseyin Muhammed ed-Diyarbekrî, *Târîḫu'l-ḫamîs fî ahvâli enfesi nefîs* (Beyrût: Dâr Sadır, ts.), 1/73.

47 Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 8/2790; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Sami Muhammed Selame (Riyad: Dâru Tibe li'n-Neşr ve 't-Tevzi, 1999), 3/433.

48 el-A'râf 7/65; Hud 11/50; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/121.

Arap kabilelerdendir. Son bulmuş Araplar manasına gelen Arab-ı Bâidedendir.[49] Çok eski anlamındaki el-adiyy kelimesinin de Âd kavmine nispetle oluşturulduğu söylenilmiştir.[50] Rivayetlere göre Âd kavmi Yemen ve Umman arasındaki kumluk el-Ahkaf bölgesinde yaşamıştır.[51]

Müfessirler nezdinde ittifakla sabit olan bilgi şudur: Hz. Hûd Âd kavmine gönderilmiştir, Arapça konuşan peygamberler cümlesindendir.[52] Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadiste Hûd, Sâlih, Şuayp ve Muhammed'in dört Arap peygamber olduğu ve Arapça konuştukları vurgulanmıştır.[53] İbn Vehb de *Hz. Hûd, Hz. Şuayp, Hz. Sâlih, Hz. İsmâil ve Hz. Muhammed'in* Araplardan gönderilen peygamberler olduğunu rivayet etmiştir.[54]

3.5. Hz. Sâlih

Hz. Sâlih, Semûd kavmine yollanan bir peygamberdir.[55] Semûd kavmi tufandan sonra dağılan Sam b. Nûh'un evlatlarından olup Arab-ı Baide'dendir. Âd kavminden sonra yaşayan Semûd kavminin yurdu Hicâz ve Biladü'ş-Şam arasındadır.[56] Hz. Sâlih'in Semûd kavmine mensup bulunduğu, onlara elçi olarak yollandığı ve Arapça konuştuğu tefsir kaynaklarında yaygın bir bilgidir.[57] Sâlih Arap peygamberlerden biridir.[58]

3.6. Hz. Lût

Lût Hara'nın oğludur Hz Hz İbrâhim'in yeğenidir Ona inanan ilk kişidir hayatının genelinde onunla birlikte olmuş Onun gittiği yerlerde yolculuk etmiştir kendini topraklarında yetişmiş daha sonra Kenanlıların toprakları olan Harran'a gitmiştir.[59] Ardından Hz İbrâhim ile birlikte Şam bölgesine gitmiş ve Ürdün'de yerleşmiştir. Allah onu Sodom şehrine peygamber olarak göndermiştir.[60]

---

49 Ebû'l-Hasen en-Nedvî, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Dımeşk: Dâr İbn Kesîr, 2004), 116; Muhammed Beyumi Mehran, *Dîrasât fi tarihi'l-'arabi'l-kadîm* (İskenderiye: Dârü'l-M'arife el-Camiyye, ts.), 145.

50 Âlûsî, *Ruhu'l-mânî*, 9/268; Muhammed Hasen Cebel, *el-Mu'cemu'l-iştikâki el-mu'assal li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2010), 85.

51 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ġayb* (Beyrût: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 2000), 31/152; İbn Âdil, *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-kitâb*, 9/185; Alauddin Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1979), 7/242.

52 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'aḳli's-selîm*, 6/264; Muhammed Reşid Rida, *Tefsîrü'l-menâr* (Kahire: el-Hey'e el-'Amme li'l-Kitab, 1990), 12/95.

53 İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 1/167; İbn Hibban, *Sahih İbn Hibban*, 361, 2/77. İbn Hibban isnadının zayıf demektedir.

54 Ebû Muhammed Abdullah İbn Vehb, *el-Câmi' fi'l-hadîs*, thk. Mustafa Hüseyn (Riyad: Dâr İbnü'l-Cevzî, 1995), hadis no. 10, 42.

55 el-Şu'arâ 42/141-142.

56 Ebû'l-Fida İmâdüddîn İsmail Sahib Hama, *el-Muḫtasar fî aḫbâri'l-beşer* (Kahire: el-Matbaa el-Hüseyniyye el-Misriyye, ts.), 12; Ebû'l-Abbas Ahmed el-Encûri, *el-Bahrü'l-medid* (Beyrût: Dârul-Kutûbi'l-İlmiyye, 2002), 3/572; Boro, *Târîhu'l-'arabi'l-kadîm,* 20.

57 Ebû's-Suud, *İrşadu'l-akli's-selim*, 6/264; Rida, *Tefsîrü'l-menâr*, 12/95, Ebû't-Tayyip Muhammed Sıddık Han el-Kınnucî, *Fethu'l-beyân fî mekâsıdı'l-Kur'ân* (Beyrût: el-Mektebe el-Mişriyye, 1992), 7/231.

58 İbn Vehb, *el-Câmi' fi'l-hadîs*, 42; İbn Hibban, *Sahihu İbn Hibban*, 2/77; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 1/167.

59 İbn Kesîr, *Kısasü'l-Enbiyâ*, 254.

60 Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *İmtâü'l-esmâ,* thk. Muhammed en-Numeysi (Beyrût: Dârü'l Kütüb el-İlmiyye, 1999), 9/59; Diyarbekrî, *Târîḫu'l-ḫamîs*, 1/85, Rida, *Tefsîrü'l-menâr*, 8/453.

Hz Lût'un konuştuğu dil hakkında kitaplarda açık bir bilgi yer almamaktadır. Ancak kendisinin kaldığı ve bulunduğu noktaları incelediğimizde onun döneminde Bâbillilerin dilinin Süryanice olduğu belirtilmektedir.[61] Harran bölgesinde ise İbranice konuşulduğu kaydedilmektedir.[62] Sodomluların dili hakkında İbn Âşûr şöyle demektedir: Lût Sodom halkının soyundan değildi çünkü söz konusu şehir Kenanilere aitti,[63] Lût ise İbrani idi.[64] Böylelikle eldeki verilere göre Lût'un yaşadığı coğrafyada Süryanice ve İbranicenin yaygın olarak bulunduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla literatürdeki bilgiler ışığında kendisinin anılan iki dilde konuştuğunu belirtmek mümkündür.

3.7. Hz. İbrâhim

İbrâhim b. Tarah olup peygamberlerin babası olarak isimlendirilmiştir, yaklaşık iki yüz sene yaşamıştır.[65] Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanların babası niteliğindedir. Oğulları İshak ve İsmâil'in neslinden peygamberler gelmiştir çeşitli bölgelerde bulunmuş keldânî toprağı olan Bâbilde dünyaya gelmiştir ardından Kenan toprağından Harran'a yönelmiştir daha sonra Şam'a uğramış ardından Mısır'a gitmiştir. Mısır'dan Şam'a dönmüş, bugün Filistin'de el-Halil veyahut Hebron olarak bilinen mıntıkada yahut bir Seba da yaşamıştır.[66]

Hz İbrâhim'in konuştuğu dili onun yaşadığı coğrafya üzerinden anlamak ve tespit etmek mümkündür. Ayrıca kendileriyle diyaloga geçerek tevhide çağırdığı topluluklar vasıtasıyla da bu konuda bir çıkarım yapılabilir. Kitaplardaki bilgilere göre Bâbil ve Nemrud'un dilinin Süryanice olması bakımından Hz İbrâhim'in de Nemrud ile iletişim kurarken bu dili konuşması muhtemeldir.[67] Kurtubî şu bilgileri aktarmaktadır: Bâbil Kulesi düşünce insanların dilleri korkudan tutuldu. O zaman Bâbillilerin dili Süryanice idi. Bu olaydan sonra onlar birbirinden ayrıldılar ve yetmiş üç farklı dil konuştular.[68]

Hz İbrâhim Harran'a yolculuğundan sonra onlarla İbranice konuşmuştur.İbn [69] Abbas'ın rivayet ettiğine göre Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: "İbrâhim ateşten çıktığında Süryanice konuşuyordu. Fırat'ı geçip Harran'a varınca Nemrut onun ardından adam yolladı ve Süryanice konuşan herkesi huzuruma getirin dedi. İbrâhim ile karşılaştılar. Ancak o İbranice konuştuğu için onu bıraktılar ve dilini anlamadılar."[70]

Hz. İbrâhim Sara ve erkek kardeşinin oğlu Lût ile birlikte Mısır'a gitmiştir, Mısır firavunu ile çeşitli konuşmalar gerçekleştirmiştir. Anlatılanlara göre Hz. İbrâhim, karısını beğenen Mısır kralına Hz. Sare'nin kendisinin kız kardeşi (din kardeşi) olduğunu söylemiştir.[71] Mısır ehlinin dili o zaman Kıptice olduğuna göre Hz. İbrâhim'in ya mütercim vasıtasıyla ya da Kıptice üzerinden iletişim kurmuş olmalıdır. Hz. İbrâhim'in Arapça konuştuğuna dair çeşitli rivayetler de bulunmuştur. Hz. İbrâhim'in Kâbe'nin inşasından önce Mekke'ye uğrayıp oğlu

---

61 Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, 17/193; Saʿlebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/14; Diyarbekrî, *Târîḫu'l-ḫamîs*, 9/56; Abdurrahman Celaluddin es-Süyûtî, *ed-Dürru'l mensûr fi't tefsîri bi'l me'sûr*, thk. Merkez Hicr li'l-Buhus (Kahire: Dar'ul-Hicr, 2003), 8/574.

62 Süheyli, *er-Ravzu'l-ünüf*, 89; Makrîzî, *İmtâü'l-esmâ*, 9/59.

63 Muhammed Tahir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâr et-Tunusiyye, 1984), 26/295.

64 İbrâhim b. Ömer el-Bikâî, *Naẓmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*, thk. Abdurrezzak Galip (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 1/247.

65 Ebû Abdilleh Muhammed İbn Saʿd, *et-Tabakātü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Ata (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 1/41.

66 Makrîzî, *İmtâü'l-esmâ*, 9/59; Diyarbekrî, *Târîḫu'l-ḫamîs*, 1/85.

67 Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, 17/193; Saʿlebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/14; Diyarbekrî, *Târîḫu'l-ḫamîs*, 9/56; Süyuti, *ed-Dürru'l-mensur*, 8/574.

68 Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/97; Hâzin, *Lübâbü't-teʾvîl*, 4/86.

69 Süheyli, *er-Ravzu'l-ünüf*, 89; Makrîzî, *İmtâü'l-esmâ*, 9/59.

70 İbn Saʿd, *et-Tabakātü'l-kübrâ*, 1/39; Taberî, *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*, 1/310; Süyuti, *ed-Dürru'l-mensur*, 5/642.

71 El-Mutahhar b. Tahir el-Makdisî, *el-Bed'u ve't-Târîh* (Port Said, Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniyye, ts.), 3/52, İbn Kesîr, *Kısasü'l-Enbiyâ*, 1/194.

Hz. İsmâil'i ve Arap kabilelerinden Cürhüm kabilesinden olan eşini ziyaret etmiş, onların durumlarını yoklamıştır. Hz. İsmâil küçük yaştan itibaren Arapçayı Cürhüm kabilesinden öğrenmiştir.[72]

Uzun bir hadiste Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil evlendikten sonra onu ziyaret ederek durumlarını incelediği anlatılmıştır. Hadise göre bir gün Hz. İbrâhim, İsmâil ava – geçim bulmaya gitmiş bir halde evde yokken onu ziyarete gelmiştir. Hz. İsmâil'in karısı onu karşılamış, Hz. İbrâhim, gelinine geçimlerinin nasıl olduğunu sormuştur. Aldığı cevaptan hoşnut olmayan Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil'in hanımına İsmâil'e selamını iletmesini ve evinin eşiğini değiştirmesi gerektiğini söylemesini salık vermiştir. Anlatıya göre kapı eşiği hanım – eşten kinayedir. Ayrıca söz konusu rivayette Hz. İbrâhim'in bir defa daha İsmâil avdayken onu ziyarete geldiği, Hz. İsmâil'in yeni hanımı ile konuştuğu, onun cevabını beğendiği ve ona İsmâil'e kapısının eşiğini tutması nasihatini ulaştırmasını emrettiği nakledilmiştir. Bir süre sonra yine Hz. İsmâil'e uğrayan Hz. İbrâhim Kâbe inşası ile görevlendirdiğini aktarmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur: "*Bir zamanlar İbrâhim, İsmâil ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor, (şöyle diyorlardı:) Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin.*"[73]

Taberî, Amâlika kavminin reisi olan Amlik'in Bâbil'de Hz. İbrâhim'e eşlik ettiğini söylemiştir, onun aktarımlarına göre Amlik, Arap olup Arapça konuşmuştur. Amâlika ve Cürhüm kavimlerine başka bir toplulukla karışmadıkları için saf Araplar manasında Arab-ı Âribe denmiştir.[74]

Yukarıda geçen hususlardan Hz. İbrâhim'in sürekli surette Mekke'ye gittiği ve orada sakin Arap kabilelerini ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Hz. İsmâil ve onun Arap hanımlarıyla birden fazla defa görüşmüştür. Onlarla anlaşacakları bir dille konuşmuştur, bu dilin Arapça olması muhtemeldir. Dolayısıyla Hz. İbrâhim'in Arapça, İbranice ve Süryanice konuştuğunu söylemek mümkündür.

3.8. Hz. İsmâil

Hz. İbrâhim'in Mısırlı hanımı Hacer'den olma oğludur, Hz. Muhammed'in büyük dedesidir. Küçük yaşından itibren annesinin yanında Mekke'de kalmış ve büyüyünce Mekke'ye gelen Cürhüm kabilesinden birisi ile evlenmiş, Arapçayı onlardan öğrenmiştir. Yüz otuz sene yaşadığı rivayet edilmiştir.[75] Hz. İsmâil'in Fâsîh Arapça konuştuğu rivayet edilmektedir.[76] Tarihi kaynaklara göre Hz. İsmâil babası Hz. İbrâhim'in vefatından sonra kardeşi İshak ile iletişim kurmayı sürdürmüştür. İshak'ın oğlu el-İs ile Hz. İsmâil'in kızı Besme evlenmiştir[77]. İshak ve el-İs'in Arapça bildikleri sabit bir husus değildir.

Hz. İsmâil ve evlatlarına Arab-ı Müstaribe (Hicâz Arapları) adı verilmiştir. İlk dili Arapça olmayan Hz. İsmâil Arapça öğrenmiş ve evlatlarına öğretmiştir.[78] İslam kaynaklarında

---

72 Ebû'l-Velid Muhammed b. Abdullah el-Ezrakī, *Aḫbâru Mekke ve mâ câ'e fîhâ mine'l-âsâr*, thk. Rüşdi es-Sâlih (Beyrût: Dârü'l-Endülüs li'n-Neşr, ts.), 1/86; Süheyli, *er-Ravzu'l-ünüf*, 2/15.

73 el-Bakara 2/127; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-müsnedü'ş-şahîhu'l-muḫtasar*, thk. Muhammed en-Nasır (Beyrût: Dâr-u Tavki'n-Necât, 2001), 3184, 3/1227.

74 Taberî, *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*, 1/207; Sâlihi, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, 1/152.

75 Ezrakī, *Aḫbâru Mekke*, 1/86; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/116; İbn Âdil, *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-kitâb*, 16/40; Ebû Zeyd Abdurrahman es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Muavvad-Adil Abdulmevcud, (Beyrût: Dâr İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1997), 3/48; Süyuti, *ed-Dürru'l-mensur*, 1/305.

76 Abdulmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saka-İbrâhim el-Ebyari-Abdulhafiz eş-Şelebi (Kahire: Matbaat Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955), 1/5; İbn Tahir, *el-Bed'u ve't-tarih*, 3/60; İbn Kesîr, *Kısasü'l-Enbiyâ*, 1/121; Diyarbekrî, *Târîḫu'l-ḫamîs*, 1/97.

77 İbn Tahir, *el-Bed'u ve't-tarih*, 3/63; Taberî, *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*, 1/317.

78 Cemaluddin Abdurrahman Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Mûntazam fi tarîhi'l-umem ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Ata-Mustafa Ata (Beyrût: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 1992), 305; Sahib Hama, *el-Muḫtasar fî aḫbâri'l-beşer*, 4/22, Cevad Ali, *el-Mufassal*, 294.

geçen bilgiler doğrultusunda Hz. İsmâil, Arapça konuşmuş, İbraniceyi kullanmasa da anlamaktadır.

3.9. Hz. İshak

Hz. İbrâhim'in Sare adlı zevcesinden olan oğludur, İsrailoğulları'nın peygamberleri Hz. İshak'ın neslindendir. Rabeka adlı Arami bir hanımla evlenmiş, Beytü'l-Makdis'te yüz seksen sene yaşamıştır.[79] Hz. İshak'ın yetiştiği coğrafyaya bakıldığında Süryanice ve İbranicenın Hakîm diller olduğunu söylemek mümkündür. Süryanice Bâbil'den kaynaklanan eski bir dildir, İbranice literatüre göre tufandan sonraki kavimlerin dilidir. Bazı kaynaklarda çok tabii olarak Hz. İshak'ın İbraniceyi konuştuğu[80] nakledilirken bazı kitaplarda Süryaniceyi kullandığı bildirilmiştir.[81]

3.10. Hz. Ya'kūb

Hz. İshak'ın oğlu olup Kur'ân-ı Kerîm'de Ya'kūb ve İsrail biçiminde anılmıştır.[82] Hz. Ya'kūb tarihi kayıtlarda geçen bilgilere göre yüz kırk yedi sene yaşamış,[83] Tevrat'ta Esav ile ikiz olduğu ve Esav'ın topuğunu tutarak dünyaya geldiği nakledilmektedir.[84] Hz. Ya'kūb, babası ve annesiyle Filistin'de Hebron (el-Halil) civarında büyümüştür. Bundan sonra Bâbil'deki dayısı Laban'ın yanına gitmiş, onun kızı ile evlenmiştir. On iki erkek çocuk sahibi olmuş, ardından Biladü'ş-Şam'a geri dönerek babasının yanında durmuş, onun vefatından sonra oğlu Yûsuf'u görmek üzere Mısır'a yönelmiştir.[85]

Hz. Ya'kūb'un yetiştiği ve yaşadığı coğrafyadan dolayı Bâbil'de dayılarının dili olan Süryaniceyi ve babasının dili olan İbraniceyi konuştuğunu söylemek mümkündür.[86] Bâbil'de konuşulan bir dil olması sebebiyle Arapçayı bilmesi de muhtemeldir. Ayrıca Mısır'da yaşaması gereği Kıpticeye aşina olması imkân dâhilindedir.[87]

3.11. Hz. Yûsuf

Hz. Ya'kūb'un Rahel adlı hanımından oğludur, Kur'ân-ı Kerîm'de Yûsuf Sûresi'nde kıssası detaylı olarak anlatılmıştır.[88] Babası ile birlikte Filistin'de yaşamış, on yedi yaşına ulaştığında Mısır'a götürülmüş, hayatının sonuna kadar orada kalmış, yüz yirmi yaşında vefat etmiştir.[89]

Kaynaklarda Hz. Yûsuf'un babası ve kardeşlerinin dili olan İbranicenin yanında eski Mısır dili olan Kıpticeyi konuştuğu vurgulanmaktadır.[90] Bazı kaynaklarda Hz. Yûsuf'un Arapça konuştuğuna dair bir rivayet aktarılmaktadır. Bu rivayete göre Hz. Yûsuf, bir gün Mısır meli-

---

79 Ebû Muhammed Abdullah ed-Dîneverî, *el-Meʿârif*, thk. Servet Ukkaşe (Kahire: el-Hey'e'l-mısriyye'l-'âmme, 1992), 38; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/728.

80 Ebû Abdilleh Muhammed b. İshak el-Fâkihî, *Aḫbâru Mekke fî kadîmi'd-dehri ve hadîsihî*, thk. Abdulmelik Dehis (Beyrût: Dâru'l-Hıdr, 1993), 5/86.

81 Muhammed Takiyyuddin el-Fâsî, *Şifâü'l-garâm bi-ahbâri'l-beledi'l-harâm* (Beyrût: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 2000), 2/16.

82 Âl-i İmrân 3/93.

83 İbnu'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, 1/123.

84 Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/136; Ebü'l-Yümn Mücirüddin Abdurrahman el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîḫi'l-Ḳuds ve'l-Ḫalîl*, thk. Adnan Yûnus (Amman: Mektebetü Dendis, ts.), 65.

85 Taberî, *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*, 1/319; İbnü'l-Cevzî, *el-Mûntazam fi tarîhi'l-umem ve'l-mulûk*, 1/309; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şiri (Beyrût: Dâru İhyai't-Türas el-Arabi, 1988), 1/224.

86 Daha fazla bilgi için Bkz. Fâsî, *Şifâü'l-garâm*, 2/16.

87 Taberî, *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*, 1/207; Sâlihi, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, 1/152.

88 Yûsuf 12/1-111.

89 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/366; Diyarbekrî, *Târîḫu'l-ḫamîs*, 1/140; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 1/68.

90 Kayrevani, *el-Hidayetu ila bulugi'n-nihaye*, 5/3614.

kinin huzuruna çıkmış, onunla İbranice konuşmuş, Mısır meliki onu iyice anlamamış, pek güzel bulmamış, "Bu dil nedir?" diye Hz. Yûsuf'a sormuş, Hz. Yûsuf da "Bu dil babalarım İbrâhim, İshak ve Ya'kūb'un dilidir" demiştir. Sonra Arapça konuşmuş, melik yine anlamayınca "Bu da amcam İsmâil'in dilidir" demiştir.[91] Söz konusu rivayet sahihse Hz. Yûsuf Arapçayı Biladü'ş-Şam'da Arap kabilelerinden Arapçayı öğrenmiş olmalıdır.

3.12. Hz. Şuayb

Allah Teâla Şuayb'ı Medyen kavmine peygamber olarak yollamıştır.[92] Medyen, Maan civarında Hicâz ve Şam bölgelerinde yaşayan Arab-ı Müstaribe'dendir. Onların yaşadığı kentte "Medyen" olarak anılmıştır.[93] Kaynaklarda ittifakla verilen bilgilere göre Şuayb Medyen'e peygamber yollanmış ve Arapça konuşmuştur.[94] Hz. Şuayb Arap peygamberlerdendir.[95]

3.13. Hz. Eyyûb

Eyyûb b. Mus olup Rum milletindendir, el-Ays b. İshak b. İbrâhim'in soyundan gelmektedir. Belalara sabır hususunda örnek gösterilen bir peygamberdir. Doksan üç sene yaşamıştır.[96] Hastalanmadan önce zengin bir adamdı. Biladü'ş-Şam civarındaki Harran'da el-Besniyye denen bölgede yerleşmiş, kavmini Allah Teâla'yı birlemeye çağırmıştır.[97]

Kitaplarda Hz. Eyyûb'un konuştuğu dil hakkında herhangi bir açıklama yoktur. Ancak dedelerinin ve Hz. İbrâhim'in hayat hikayesinde zikredildiği gibi bir rivayete göre Harran bölgesinin dili olan İbraniceyi kullanması kuvvetle muhtemeldir.

3.14. Hz. Zülkifl

Bişr b. Eyyûb'tur.[98] bu peygamberin gerçek isminin İlyâs olduğu da söylenmiştir. Zülkifl olarak adlandırılmasının yetmiş nebîye kefalet etmesi ve onları öldürülmekten kurtarması sebebiyle olduğu aktarılmıştır.[99] Kur'ân-ı Kerîm'de ismi diğer nebîlerle birlikte anılmıştır, rivayetlere göre yetmiş beş yıl yaşamıştır.[100] Zülkifl'in konuştuğu dilin kimliği hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur, kendisinin hayatı hakkında klasik eserlerde oldukça az bir malumat sunulmakta, Biladü'ş-Şam yöresinde ikamet ettiği belirtilmektedir. Babası ve dedelerinin dili olan İbraniceyi konuşmuş olmalıdır.[101]

---

91 Semerkandî, *Bahru'l-ulum*, 2/198; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/230; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/497; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/211; Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl*, 2/535.

92 el-A'râf 7/85.

93 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4/342; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 8/240; Muhammed, *Hatemu'n-Nebiyyin* (Kahire: Daru'l-fikr el-'Arabî, 2004), 37.

94 Ebû's-Suud, *İrşadu'l-akli's-selim*, 6/264; İbn Kesîr, *Kısasü'l-Enbiyâ*, 274; Nedvî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 117.

95 İbn Vehb, *el-Câmi' fi'l-hadîs*, 42; İbn Hibban, *Sahihu İbn Hibban*, 2/77; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 1/167; Muhammed Biyumi, *Dirasat fi tarihi'l-'arab*, 170.

96 Taberî, *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*, 1/324; İbnu'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, 1/122; Ebû Hafs Ömer Zeynüddin İbnü'l-Verdî, *Tarihu İbnü'l-Verdî* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 1/17.

97 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/287; el-Cürcânî, *Dercü'd-dürer*, 2/319; İbn Kesîr, *Kısasü'l-Enbiyâ*, 362.

98 el-Cürcânî, *Dercü'd-dürer*, 2/321; İbnü'l-Cevzî, *el-Mûntazam fi tarîhi'l-umem ve'l-mulûk*, 388.

99 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 2/203; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/329; Cemaluddin Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdi (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-'Arabi, 2001), 3/207.

100 el-Enbiyâ 21/85; bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 5/363; Kannuci, *Fethu'l-beyan*, 12/55.

101 İbnü'l-Cevzî, *el-Mûntazam fi tarîhi'l-umem ve'l-mulûk*, 388; Süyuti, *ed-Dürru'l-mensur*, 10/335; Kannuci, *Fethu'l-beyan*, 12/55.

3.15. Hz. Yûnus

Hz. Bünyamin'in torunudur.[102] kendisini yutan büyük balığa/balinaya atıfla Zünnun olarak adlandırılmıştır. Filistin'de Gas bölgesinde doğmuş ve yetişmiştir. Musul civarındaki Ninova şehrinin halkına peygamber olarak gönderilmiştir.[103] Ninova halkı Asur krallarının soyundan gelen yöneticilerce idare edilmiştir.[104]

Tarihçiler nezdinde yeğlenen kanaate göre Hz. Yûnus'un kavmi, mahalli liderler olan Asurlular ve onların yönetimi altında yaşayan Yahudilerin karışımından oluşmuştur. Yahudilerin İbranice, Asurluların ise Süryanice konuştuğu bilinmektedir. Dolayısıyla eldeki [105] bilgilerden Hz. Yûnus'un her iki dile Hakîm olduğu sonucu çıkarılabilmektedir.

3.16. Hz. Mûsâ

Mûsâ b. İmran'dır. Mûsâ adı Mu ve Şa şeklinde iki heceden müteşekkildir. İbranice ilk hece olan Mu su anlamına gelirken ikinci hece yani Şa ağaç demektir. Hz. Mûsâ firavunun sarayının yakınında su ile ağaç arasında Asiye'nin cariyeleri tarafından bulunduğu için böyle bir isimle anılmıştır.[106] Firavun'un sarayında yetişen Hz. Mûsâ otuz küsur yaşına ulaştığında bir tartışmayı ayırırken yanlışlıkla bir Kıpti'yi öldürmüştür. Bu hadisenden sonra Medyen'e göçüp orada 40 sene kalmıştır. Allah Teâla, ona peygamberlik vazifesini vermiş, kendisini Firavun'a elçi olarak göndermiştir. Mısır'dan İsrailoğulları ile birlikte çıkmış ve onlarla kırk yıl boyunca çölde yaşamıştır. Hz. Mûsâ'nın yüz yirmi yıl yaşadığı aktarılmaktadır.[107]

Hz. Mûsâ'nın konuştuğu diller ise hayat hikâyesi vasıtasıyla saptanabilir. Tevrat'ın İbranice indiği herkesçe malumdur.[108] Küçüklükten itibaren anne-babasının yanında ve kırk yıl Sina çölünde beraber yaşadığı[109] toplumunun dili olan İbranice yanında eski Mısır dili Kıptîce öğrenmiştir.[110] Hz. Mûsâ, Medyen'de evlenip orada kırk yıl kadar süre yaşamasından ötürü Arapçayı da öğrenmiş ve konuşmuş olmalıdır. Zira Hicâz ve Şam arasında yurt tutan Arap kabilelerine soyca bağlı ve Hz. Şuayb'in kavmi olan Medyen halkının dili Arapçadır.[111] Dolayısıyla Hz. Mûsâ, İbranice, Kıptice ve Arapça konuşmuştur.

3.17. Hz. Hârûn

Hârûn b. İmrân, Hz. Mûsâ'nın büyük kardeşidir, açık dilli bir kişi olup Firavunlar asrında kardeşi Hz. Mûsâ ile yaşamıştır. Kaynaklara göre Sahra Çölü'nde kavmi ile kalan Hz. Hârûn yüz yirmi yaşında vefat etmiştir.[112] Hz. Hârûn'un hayat hikâyesinden onun Firavunlar döneminde Hakîm dil olan Eski Mısır dilini konuştuğu anlaşılmaktadır.Ayrıca onun [113]

---

[102] İbnü'l-Cevzî, *el-Mûntazam*, 395; Sahib Hama, *el-Muḫtasar fî aḫbâri'l-beşer*, 1/32.

[103] Dîneverî, *el-Meʿârif*, 1/52; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, 21/116; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-ʿuyûn*, thk. İbn Abdi'l-Maksud Abdurrahim (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 5/66.

[104] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/172; Muhammed Cemâlüddîn b. Kasım el-Hallâk, *Mehâsinü't-teʾvîl*, thk. Muhammed Basil (Beyrût: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 1997), 7/215.

[105] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 7/342; el-Kasımi, *Mehasinu't-tefsir*, 7/215; Bursevi, *Ruhu'l-beyan*, 1/177.

[106] Râzî, *Mefâtîhu'l-ġayb*, 3/69; Sâlihi, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, 3/168; Bursevi, *Ruhu'l-beyan*, 1/134.

[107] Uleymî, *Fethü'r-rahmân fi tefsiri'l-Kur'an*, 130; İbn Kesîr, *Kısasü'l-Enbiyâ*, 2/17; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/499; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 1997), 2/395.

[108] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, 2/412; Diyarbekrî, *Târîḫu'l-ḫamîs*, 1/15; Ebû'l-Hüseyin Ali el-Mes'ûd, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, tashih: Abdullah es-Savi (Kahire: Dâru's-Savi, ts.), 69; Fâsî, *Şifâü'l-garâm*, 2/16.

[109] el-Mâide 5/26.

[110] Abdülkerim Yûnus Hatib, *et-Tefsîru'l-Kur'âni li'l-Kur'ân* (Kahire: Daru'l-fikr el-'Arabî, ts.), 10/106.

[111] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4/342; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 8/240; Ebû Zehre, *Hâtemû'n-Nebîyyin*, 37.

[112] Şemsuddin Yûsuf Kızoğlu el-Cevzî, *Mir'atü'z-zaman fi tarihi'l-ayan*, thk. Muhammed Berekat (Dımeşk: Dârü'r-Risâle el-Alemiye, 2013), 2/103; el-Hakîm, *el-Müstedrek*, 2/632; Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, 2/378.

[113] Hatib, *et-Tefsîru'l-Kur'âni li'l-Kur'ân*, 10/106.

İbraniceyi de kullandığı ortadadır, buzağıyı tanrı edinen İsrailoğullarına ilahi buyrukları doğrudan aktarmıştır.[114]

İbranicenin Hz. Ya'kūb ve topluluğunun Hz. Yûsuf zamanında Mısır'a girmesiyle birlikte Mısır'da yaygınlık kazandığı düşünülmektedir. Tarihi eserlerde yetmiş iki kişi olarak ülkeye giren Beni İsrail'in Hz. Mûsâ döneminde 600570 kişilik devasa bir nüfusa dönüştüğü nakledilmektedir.[115] Bu bilginin sahih ve kesin yollarla gelmemesi yanında abartıdan veya hatadan uzak olması ise aklen uzak bir ihtimaldir.

3.18. Hz. İlyâs

İlyâs b. Yasin Hz. Hârûn'un torunu olup peygamberlerden biridir, Biladü'ş-Şam yöresinde Baalbek halkına elçi olarak gönderilmiştir.[116] Rivayetlere göre Beni İsrail Biladü'ş-Şam'da dağınık haldeyken bir grup Baalbek'te sakindi. İlyâs (as) bu gruptandı.[117] İlyâs'ın Baalbek'teki İsrailoğullarına tebliğ için yollanmasından kendisinin İbranice konuştuğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

3.19. Hz. Elyesa'

Elyesa' b. Ahtub İsrailoğullarının peygamberlerindendir, Hz. İlyâs'ın amcasının oğlu olduğu aktarılmaktadır.[118] Hz. Elyesa''nın Hz. İlyâs'a öğrencilik yaptığı, onun ardından Biladü'ş-Şam'da nebî olarak vazifelendirildiği, kavmini puta tapmayı bırakmaya çağırdığı nakledilmektedir.[119] Teracim ve tarih kitaplarında hakkında çok bilgi sunulmayan Elyesa''nın yaşadığı yöre ve dilden İbranice konuştuğu kavranmaktadır.

3.20. Hz. Dâvûd

Dâvûd (as) İsrailoğullarının nebîlerinden kral ve peygamber olan ilk kişidir. Allah Teâla onu Beytülmakdis ahalisine yollamıştır. Tâlût'un kızı Mikyal ile evlenmiş, yüz yıl yaşamıştır.[120] Dâvûd Kur'ân'da farklı yerlerde anılmıştır. Tâlût ve Câlût kıısasınında Dâvûd'un Câlût'u öldürdüğü ifade edilmiştir. Tâlût ve Câlût Beytülmakdis civarında bulunmuşlardır.[121] İbranice konuşan bir bölgede yaşayan Hz. Dâvûd, Tâlût ve Câlût ile olan iletişiminde bu dili kullanmıştır. Karısı Mikyal de İsrailoğullarındandır.[122] Ayrıca siyer ve tarih kitaplarına göre Zebur da anılan dilde indirilmiştir.

---

114 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 5/312.

115 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/260; Ebû'l-Kasım Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve'uyûnil-ekâvîl fî vucûhit-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kitâb'il-'Arabî, 1986), 2/505; Râzî, *Mefâtîhu'l-ġayb*, 18/16; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/268.

116 Semani, *Tefsiru'l-Kur'ân*, 4/411; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/60; Nesefi, *Medariku't-tenzi*, l3/135; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/393.

117 Begavî, *Mealimu't-tenzi*, l4/40; Uleymî, *Fethü'r-rahmân*, 5/542; Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl*, 6/31; Cevzî, *Miratu'z-zaman*, 2/133.

118 Dîneverî, *el-Me'ârif*, 1/52; Taberî, *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*, 1/464; İbn Kesîr, *Kısasü'l-Enbiyâ*, 2/252.

119 Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve* (Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-Hilal, 1988), 66; İmaduddin b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Bustânü'l-câmi' li cemî'i tevârîhi ehli'z-zemân*, thk. Ömer Abdusselam (Beyrût: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2002), 70; Cevzî, *Miratu'z-zaman*, 2/133.

120 Cevzî, *Miratu'z-zaman*, 2/180; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2/12.

121 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/356; el-Cürcânî, *Dercü'd-dürer*, 1/342; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 1/319; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/338; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 104.

122 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/500; Muhammed el-Mekki en-Nasıri, *et-Teysîr fî ehâdîsi't-tefsîr* (Beyrût: Dârü'l-Ġarb el-İslâmi, 1985), 159.

3.21. Hz. Süleyman

Hz. Dâvûd'un oğludur, on iki yaşında saltanatı babasından devralmış, elli iki yıl yaşamıştır. Kuş dilini öğrenen Süleyman[123], Beytülmakdis civarında babası Dâvûd'un nezaretinde yetişmiştir.[124] Kur'ân-ı Kerîm'de Neml Sûresi'nde Allah'ın elçisi Süleyman ile Sebe Melikesi Belkıs'ın diyaloglarına değinilmekte, Belkıs'ın tevhide çağrılıp bu daveti kabul ederek Süleyman'ın dinine girdiğinden bahsedilmektedir.[125] Sebe melikesinin Yemen Araplarından olduğu tarihçiler nezdinde genel kabul görmüştür, Sana yakınlarındaki Merib bölgesi Sebe Krallığının merkezidir. Belkıs'ın babası Sebe meliki Şurahbildir, Sebe kralları Ya'rub b. Kahtan'ın soyundan gelmiştir.[126] Yarub b. Kahtan Arapların babasıdır.[127] Bazı rivayetlere göre Belkıs'ın Arapça okur-yazarlığı vardır.[128]

Kaynaklara göre bu diyalog ve Hz. Süleyman'ın gönderdiği mektubun Arapça olması muhtemeldir.[129] Hz. Süleyman'ın Belkıs ile evlendiği ve her ay üç gün onu ziyaret ettiği de aktarılmıştır.[130] Böylelikle onun İbranice ve Arapça konuştuğunu söylemek mümkündür. Kuş dilini bilen bir nebînin başka dilleri öğrenmesi uzak bir ihtimal değildir.

3.22. Zekeriyyâ

Hz. Süleyman'ın neslinden olup marangozdu. Hanımının kız kardeşinin çocuğu yani yeğeni olan Hz. Meryem'i gözetimine almıştır. Beytülmakdis'te yaşayan Hz. Zekeriyyâ'nın yüz yaşında vefat ettiği söylenmiştir.[131] İmran'ın eşi olan annesi[132] tarafından mescidin hizmetlerine adanan Hz. Meryem için Hz. Zekeriyyâ mescidin içinde bir bölüm inşa etmiştir.[133] Onun döneminde Kudüs ve civarında yönetimi Romalılar üstlenmiştir, ancak mabedin idaresi ise İsrailoğullarına bırakılmıştır.[134]

Anlatılanlardan Hz. Zekeriyyâ'nın Kudüs'te yaşamasından ötürü İbranice yanında Romalıların dilini konuşması muhtemeldir. Romalıların yöreyi yönetmesinden dolayı onların dilini ve İbraniceye benzeyip dönemde etkin olan Âramcayı kullanması oldukça muhtemeldir.

---

123 Begavî, *Mealimu't-tenzi*, l3/508.

124 Mâverdî, *en-Nüket ve'l-ʿuyûn*, 3/226; Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 3/113; İbn Kesîr, *Kısasü'l-Enbiyâ*, 2/314.

125 Neml 27/44; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, 19/452; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-ʿuyûn*, 4/203; Cürcânî, *Dercü'd-dürer*, 2/404; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 3/358; Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, 4/153.

126 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 7/201; Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 3/501; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/211; İbn Âdil, *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-kitâb*, 3960.

127 Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 2/41; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/233, Bursevi, *Ruhu'l-beyan*, 7/281.

128 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 7/205; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/364.

129 Ebû Hayyan Muhammed el-Endelüsi, *el-Bahrü'l-mûhît*, thk. Sıdki Cemil (Beyrût: Dârü'l-Fikri, 1999), 8/235; Âlûsî, *Ruhu'l-mânî*, 10/189

130 Ezrakī, *Aḫbâru Mekke*, 1/138; el-Cürcânî, *Dercü'd-dürer*, 2/409; Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 3/508; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/210.

131 İbn Tahir, *el-Bed'u ve't-tarih*, 3/116; Sahib Hama, *el-Muḫtasar fî aḫbâri'l-beşer*, 1/34; İbnu'l-Verdi, *Tarihu İbni'l-Verdi*, 1/30.

132 Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, 6/351; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/86; Süyuti, *ed-Dürru'l-mensur*, 2/183.

133 Semerkandî, *Bahru'l-ʿulum*, 1/234; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 1/68; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 3/56; Nesefi, *Medariku't-tenzil*, 1/252; Muhammed b. Ahmed Ebû Zehre, *Zehratu't-tefâsîr* (Beyrût: Daru'l-fikr el-'Arabî, ts.), 5/2577.

134 Taberî, *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*, 1/339; İbnü'l-Cevzî, *el-Mûntazam fi tarîhi'l-umem ve'l-mulûk*, 2/3; Muhammed Süleyman el-Furî, *Rahmeten li'l-âlemîn*, çev. Semir İbrâhim (Riyad: Dâru's-Selam li'n-Neşr ve't-Tevzi, ts.), 692.

3.23. Hz. Yahyâ

Yahyâ Hz. Zekeriyyâ'nın oğludur, Hz. Îsâ ile aynı zamanda doğmuştur, Beytü'l-Makdis'te doğmuş ve ölmüştür.[135] Hz. Meryem'in teyzesinin oğludur. Yaşadığı alan Romalıların Hakîmiyetinde idi, dini liderlik İsrailoğullarındaydı.[136] Romalı idareci Heredos'un hapishanesinde öldürülmüştür. Öz yeğeni ile ilişkisi olan Herod onunla evlenmek istediğinde Hz. Yahyâ bu duruma karşı çıkmış, Yahudi şeriatına göre bir adamın, kendi erkek kardeşinin kızı ile evlenmesinin haram olduğunu söylemiştir. Bazı rivayetlerde Hz. Yahyâ'nın Herod tarafından hapishanede öldürüldüğü nakledilmiştir. Tarihi bilgilere göre Herod, yeğeni ile evlenmek istemiş, Hz. Yahyâ Yahudi şeriatine göre bunun haram olduğunu söyleyerek bu evliliğe engel olmak istemiştir.[137]

Anlatılanlar ışığında Hz. Yahyâ'nın babalarının ve dedelerinin dili olan İbraniceyi ve o dönem Beytülmakdis'te bilhassa yönetim organlarında yaygın bulunan Âramcayı konuştuğunu söylemek mümkündür.

3.24. Hz. Îsâ

Meryem oğlu Mesih olarak isimlendirilmiş ve Kudüs yakınlarındaki Beytüllahim'de doğmuştur.[138] Hz. Îsâ küçük yaşta annesiyle birlikte Mısır'a gitmiş, on iki yaşına ulaşınca onunla Beytülmakdis'e dönmüştür.[139] Otuz yaşındayken peygamberlik vazifesine başlamıştır.[140] İncil Hz. Îsa'ya vahyedilen mukaddes kitaptır, bu kelime Rumca müjde, iyi haber demek olan *euangelion* kelimesinin Arapçalaştırılmış halidir.[141]

Hz. Îsâ'nın konuştuğu dil hakkında şu bilgileri sunmak mümkündür: Beytülmakdis civarında doğup büyüyen Hz. Îsâ, İsrailoğullarından iki peygamber Hz. Zekeriyyâ ve Hz. Yahyâ ile çağdaştır. Hz. Zekeriyyâ Hz. Îsâ'nın annesi Hz. Meryem'i kefalet altına almıştır. Hz. Îsâ'nın yaşadığı dönemde iktidar, Romalıların dini işlerin idaresi İsrailoğullarının olmuştur.[142] Dolayısıyla onun anadili olan İbraniceyi ve yaygın bulunan Âramcayı kullandığını söylemek mümkündür.[143]

3.25. Hz. Muhammed

Muhammed b. Abdullāh: İslam inancına göre Hz. İbrâhim'in oğlu Hz. İsmâil'in neslinden gelen Hz. Peygamber, Arap yarımadasına ve bütün insanlığa elçi olarak yollanmıştır. Mekke'de yetişen Hz. Peygamber, elli üç sene bu şehirde kalmış, ardından Medine'ye hicret

135 Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, 17/373; İbn Kesîr, *Kısasü'l-Enbiyâ*, 2/364; Süyuti, *ed-Dürru'l-mensur*, 5/492.
136 Taberî, *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*, 1/339; İbnü'l-Cevzî, *el-Mûntazam*, 2/3; Furî, *Rahmeten li'l-âlemîn*, 692.
137 İbnu'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, 1/269; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2/64; Furî, *Rahmeten li'l-âlemîn*, 692; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 530.
138 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/58; el-Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 1/447; Râzî, *Mefâtîhu'l-ġayb*, 8/223; İbn Kesîr, *Kısasü'l-Enbiyâ*, 2/411; Süyuti, *ed-Dürru'l-mensur*, 3/222.
139 Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/106-10; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2/92.
140 İbnü'l-Cevzî, *el-Mûntazam*, 2/21; Sahib Hama, *el-Muḫtasar*, 1/34; Hâzin, *Lübâbü't-teʾvîl*, 1/246; İbnü'l-Verdî, *Tarih*, 1/30.
141 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/49.
142 Taberî, *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*, 1/339; İbnü'l-Cevzî, *el-Mûntazam*, 2/3; Furî, *Rahmeten li'l-âlemîn*, 692.
143 Makrîzî, *İmtâü'l-esmâ*, 4/171.

etmiştir. Yaklaşık o sene orada hayatını sürdüren Hz. Peygamber altmış üç yaşında vefat etmiştir.[144] Kıpti'ye Mısırlı Mariye ve Yahudi soyundan Safiye hariç bütün hanımları Küreyiş ve diğer Araplardandır.[145]

Hz. Muhammed'in Arap soyundan geldiği tartışmasız bir bilgidir, Allah Teâla Kur'ânı Kerîm'i Arapça olarak Hz. Muhammed'e indirmiştir.[146] Sahabi Ebû Zerr'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Peygamberlerin dördü Araptır: Hâd, Sâlih, Şuayb ve sizin nebîniz Muhammed."[147] Hz. Peygamberin hem soy açısından hem de konuştuğu dilin yalnızca Arapça olduğunu göstermesi açısından Safiyye binti Huyey ve Mariye el-Kıbtiyye ile evliliği bağlamında şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür: Hz. Safiyye Arap yarımadasında Hayber denen mevkide yaşamıştır, bölge Müslümanların eline geçince Hz. Peygamber'in eşi olmuştur.[148] Soy olarak İsrailoğullarıyla bazı bağları bulunan Hayberliler bu bağlara rağmen Tevrat okuması dışında günlük hayatlarında Arapça konuşmuşlardır. Onların günlük hayatta Arapça dışında bir dil kullandıklarına dair bir işarete veya rivayete rastlanmamıştır.

Hz. Mariye el-Kıbtiyye İskenderiye mukavkısı tarafından Hz. Peygamber'e hediye olarak yollanmıştır. Hz. Peygamber'in ümmü velet cariyesi olarak onun hanımları arasına katılmış, onunla birlikte yaşamıştır.[149] Hz. Mariye'nin Arapça bildiği yaygın kanaattir, nitekim kendisinin anadili olan Kıptice da Arapçaya oldukça benzemektedir.

Hz. Peygamber'in Arapçadan başka bir dili iyi bir şekilde bildiğine ve konuştuğuna dair herhangi bir rivayet bulunmamıştır. Hz. Peygamber'in ümmilik vasfı gereği diğer dillere vakıf olmadığı kanaati de tercih edilen bir görüştür. İslami yaklaşımlarda onun okuma-yazma veya başka bir dil bilmemesinin ilahi bir seçim olduğu, eski bilgisinin nübüvvetine gölge düşürmemesi için bu yolun tercih edildiği vurgulanmaktadır. Hz. Peygamber, hadislerde geçen bilgilere göre Yahudilerden kendisine gönderilen mektupları tercüme etmek üzere Zeyd b. Sabit'in Yahudilerin dilini öğrenmesini emretmiştir.[150] Bu istek de onun İbraniceyi bilmediğini kesin bir surette göstermektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in yalnız Arapçayı iyi derecede kullanıp konuştuğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Kur'ân'da adı geçen peygamberlerin konuştukları farklı diller hakkında söylenebilecek ilk ve kesin şey bu dillerin esasen beş farklı dil olduğudur. Süryanice, Kıptice, İbranice, Aramice ve Arapça. Anılan diller Sâmî Dil Ailesi'nin kollarıdır, tek bir dilin başka lehçeleridir.

Sâmî Dilleri, doğu ve batı grubu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Akkatça (Asur ve Bâbil lehçeleriyle) doğu grubunu temsil ederken Batı grubu da güney ve kuzey olarak iki kola bölünmüştür. Batı grubunun kuzey kolunda Kenanca, Aramice, Süryanice ve İbranice yer alırken güney kısmında Arapça, Maince, Sebe ve Hadramevt dilleri yanında Emherice ve Geez lehçelerini içeren Habeş dili bulunmaktadır. Dil bilimciler Sâmî dillerinin kökeni hususunda ihtilaf etmişler, hangi Semitik unsurun daha eski ve köken dile yakın olduğunu belirleyememişler-

144 İbn Hazm, *Cevamiu's-sîreti'n-nebeviyye*, 6; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/232.

145 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/648; Dîneverî, *el-Me'ârif*, 1/132; Süheyli, *er-Ravzu'l-ünüf*, 7/565; Makrîzî, *İmtâü'l-esmâ*, 6/92.

146 Yûsuf 12/2.

147 İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 1/167; İbn Hibban, *Sahih İbn Hibban*, 361, 2/77; İbn Hibban hadis zayıftır, demiştir.

148 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/646; İbn Hazm, *Cevamiu's-sîreti'n-nebeviyye*, 28; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 3/371.

149 Muhammed b. Hibbân ed-Dârimî, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ'* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1996), 407; Süheyli, *er-Ravzu'l-ünüf*, 2/241; Makrîzî, *İmtâü'l-esmâ*, 6/130.

150 Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 3645, 3/318. Harice b. Zeyd hadisi, Hadis hasen sahihtir.

dir. Bu hususta dört görüş bulunmaktadır. Sâmî dillerini konuşan kavimlere bakıldığında onların çoğunlukla Yakındoğu bölgesi ve civarında yurt tuttukları gözlemlenmektedir. Sâmî dillerinin coğrafyasının sınırlarını Bâbil, Asur, Mezopotamya, Arap yarımadası, Yemen, Şam ve Beytü'l-Makdis belirlemektedir. Araştırmacılar, Sâmî cinsinin menşei hakkında iki farklı görüşe sahiptirler, kimi araştırmacılar Arap yarımadasını kimileri Habeşistan'ı Sâmîlerin asıl yurdu saymaktadır. Çoğunlukla Arap yarımadasının Sâmîlerin ana merkezi olduğu kanaati yeğlenmektedir.

Her peygamberin hayat hikâyesinin, yaşadığı mekân ve toplumun, tabi olduğu dil coğrafyasının incelenmesi neticesinde konuştukları muhtemel diller tespit edilmiştir. Bu bağlamda tespitler ışığında şunlar söylenebilir: Peygamberlerin geneli, Biladü'ş-Şam bölgesindendir, onlardan bazıları tek bir dil konuşurken bazıları diller arasındaki benzerlik faktörüne ilaveten çok seyahatte bulunmaları, farklı kavimlerle karışmaları nedeniyle birden fazla dili öğrenmişlerdir. Hz. Âdem bütün dillere temel oluşturan bir dile sahip olmuştur. Kaynaklara göre Süryanice Hz. İdrîs, Hz. Nûh, Hz. Lût, Hz. İbrâhim, Hz. İshak, Hz. Ya'kūb ve Hz. Yûnus tarafından bilinen ve kullanılan bir dildir. Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn ve Hz. Yûsuf eski Mısır dilini, Hz. Lût, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. İshak, Hz. Ya'kūb, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyüp, Hz. Zülkifl, Hz. Yûnus, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn, Hz. İlyâs, Hz. Elyesa', Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriyyâ, Hz. Yahyâ, Hz. Îsâ İbranice konuşmuştur. Yine kitaplarda geçen bilgiler doğrultusunda Hz. Zekeriyyâ, Hz. Yahyâ ve Hz. Îsâ'nın Âramca; Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. Yûsuf, Hz. Şuayp, Hz. Mûsâ, Hz. Süleyman ve Hz. Muhammed'in Arapça konuştuğu anlaşılmaktadır.

Peygamberlerin konuştuğu dillerin hangileri olduğu meselesi dilbilimciler başta olmak üzere müfessirler ve tarihçiler arasında ihtilaf konusu olmayı sürdürmüştür. Bugüne kadar kimse kaynakların azlığı sebebiyle bu meselede kesin sonuçlara ulaşamamıştır. Öneminden ve çeşitli düzeylerde bilimsel çevreleri ilgilendirmesinden dolayı araştırmamızda peygamberlerin konuştuğu diller konusunun disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınarak üzerinde tez ve bilimsel çalışmalar yapılması, arkeoloji ve paleografi gibi bilimlerden yararlanılması tavsiye edilmektedir. İslam kaynakları ve yabancı eserlerin taranması sonucunda daha sağlıklı bilgilere ulaşılacağı öngörülmektedir. Bu çalışma, İslâmî kaynaklar açısından peygamberlerin konuştuğu dillerle ilgili somut tespitler ortaya koymakta ve meseleye dair daha kapsamlı araştırmalar için temel düzeyde katkılar sunmaktadır.

Kaynakça

Abdulcebbâr, Abdullāh-Hafaci, Muhammed Abdülmün'im. *Kissatü'l-edebi fi'l-Hicâz.* Kahire: Mektebetü'l Külliyyâtil ez-Heriyye, ts.

Abduvehhâb, Lûtfi. *el-Arab fi'l- usûri'l-kadîme.* İskenderiye: Dârü'l-M*'a*rife el-Camiiyye, 2. Basım, ts.

Ahmed, İbrâhim Halil. *Muhammed fi't-Tevrâti ve'l-İncil ve'l-Kur'ân.* Kahire: Dârü'l-Menâr, 1989.

Aktaş, Osman. "Arap Nahiv İlminin Temelleri ve İlk Nahiv Bilginleri". *İslami İlimlerin Doğuşu ve İlk Tartışmalar.* ed. Metin Özdemir–Mahmut Samar. 177-200. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.

Ali, Cevad. *el-Mufassal fi tarihi'l-'Arab kable'l-islam.* Beyrût: Dârü's-Sâki, 4. Basım, 2001.

Âlûsî, Şihabüddin Mahmud bin Abdullāh. *Ruhu'l-mânî*. thk. Ali Abdul-Bari Attiyah. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Boro, Tevfik. *Târîhu'l-'arabi'l-kadîm.* Beyrût: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 2001.

Brockelmann, Carl. *Fikhu'l-lugati's-sâmîyye.* çev. Ramadan Abduttevvab. Riyad: Câmiatü'r-Riyâd, ts.

Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳur'ân.* Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.

Cebel, Muhammed Hasen. *el-Mu'cemu'l-iştikâki el-mu'assal li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim.* Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2010.

Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed. *Hâtemû'n-Nebîyyin.* Kahire: Daru'l-fikr el-'Arabî, 2004.

Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed. *Zehratu't-tefâsîr.* Beyrût: Daru'l-fikr el-'Arabî, ts.

Dârimî, Muhammed b. Hibbân. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ'*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 3. Basım, 1996.

Dımaşkī, Tâhir Sâlih es-Semûni. *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*. thk. Abdulfettah Ebû Gudde. Halep: Mektebetü'l-matbûât el-İslâmiyye, 1995.

Dîneverî, Ebû Hanife Ahmed b. Dâvûd. *el-Ahbârü't-tıvâl*. thk. Abdülmün'im Amir. Kahire: Dâr-u İhyai'l-Kütübi'l-Arabî, 1960.

Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullāh b. Kuteybe. *el-Me'ârif*. thk. Servet Ukkaşe. Kahire: el-Hey'e'l-mısriyye'l-'âmme, 2. Basım, 1992.

Diyarbekrî, Hüseyin Muhammed. *Târîḫu'l-ḫamîs fî ahvâli enfesi nefîs.* Beyrût: Dâr Sadır, ts.

Kurtubî, Ebû Abdullāh Muhammed ibn Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. düzenleyen. Hisham Samir al-Bukhari. Riyad: Dâr Âlam el-Kütüb, 2003.

Begavî, Ebû Muhammed Hüseyn. *Me'âlimü't-tenzîl.* thk. Abdurrezzak el-Mehdi. Beyrût: Dâr İhyai et-Türasi'l-'Arabi, 1999.

Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn Ali. *es-Sünenu'l-kübrâ*. thk. Muhammed Atta. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.

Bikāî, İbrâhim b. Ömer. *Naẓmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. thk. Abdurrezzak Galip. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u'l-müsnedü'ş-şahîhu'l-muḫtasar*. thk. Muhammed en-Nasır. Beyrût: Dâr-u Tavki'n-Necât, 2001.

Cevzî, Şemsuddin Yûsuf Kızoğlu. *Mir'atü'z-zaman fi tarihi'l-ayan*. thk. Muhammed Berekat. Dımeşk: Dârü'r-Risâle el-Alemiye, 2013.

Cürcânî, Abdülkāhir b. Abdurrahman. *Dercü'd-dürer fî tefsîri'l-âyi ve's-süver*. thk. Talat el-Ferhan-Muhammed Şekur. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 2009.

Encûri, Ebû'l-Abbas Ahmed. *el-Bahrü'l-medid.* Beyrût: Dârul-Kutûbi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2002.

El-Endelüsi, Ebû Hayyan Muhammed. *el-Bahrü'l-mûhît*. thk. Sıdki Cemil. Beyrût: Dârü'l-Fikri, 1999.

Ezrakī, Ebû'l-Velid Muhammed b. Abdullāh. *Aḫbâru Mekke ve mâ câ'e fîhâ mine'l-âsâr*. thk. Rüşdi es-Sâlih. Beyrût: Dârü'l-Endülüs li'n-Neşr, ts.

Fâkihî, Ebû Abdilleh Muhammed b. İshâk. *Aḫbâru Mekke fî kadîmi'd-dehri ve hadîsihî*. thk. Abdulmelik Dehis. Beyrût: Dâru'l-Hıdr, 2. Basım, 1993.

Fâsî, Muhammed Takiyyüddin. *Şifâü'l-garâm bi-ahbâri'l-beledi'l-harâm.* Beyrût: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 2000.

Furî, Muhammed Süleyman. *Rahmeten li'l-âlemîn*. çev. Semir İbrâhim. Riyad: Dâru's-Selam li'n-Neşr ve't-Tevzi, ts.

Hallâk, Muhammed Cemâlüddîn b. Kasım. *Mehâsinü't-te'vîl*. thk. Muhammed Basil. Beyrût: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 1997.

Hâzin, Alauddin Muhammed. *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl.* Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1979.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menbe'u'l-fevâid*. thk. Muhammed Abdurezzak. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Hilâlî, Ebû Şekib Muhammed Takiyyüddin. *Hadîs ma'a zâ'ir kerîm.* Medine-i Münevvere, Medine İslam Üniversitesi, 6. Basım, 1974.

Himyerî, Abdülmelik Hişâm. *et-Tîcân fi mülük himyer.* Yemen: Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs el-Yemeniyye, 1928.

İsfahânî, Ebû Nuaym. *Hilyetü'l-evliyâ' ve ṭabaḳātü'l-aṣfiyâ.* Kahire: Dâru's-Sa'ade, 1974.

İmâdî, Ebüssuûd Muhammed Efendi. *İrşâdü'l-ʿaḳli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm.* Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, tr.
İsfahânî, İmaduddin b. Muhammed. *el-Bustânü'l-câmi' li cemî'i tevârîhi ehli'z-zemân*. thk. Ömer Abdusselam. Beyrût: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2002.
Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî Muhammed. *el-Hidâye ilâ bulûġi'n-nihâye fî ʿilmi meʿâni'l-Ḳur'ân ve tefsîrihî.* eş-Şarika: Mecmuatu Buhusi'l-Kitab, 2008.
Kınnucî, Ebû't-Tayyip Muhammed Sıddık Han. *Fethu'l-beyân fî mekâsıdı'l-Kur'ân.* Beyrût: el-Mektebe el-Mişriyye, 1992.
Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
Vâhidî, Abü'l Hasân bin Ali. *et-Tefsîrü'l-basîṭ.* Riyad: Imam Muhammad bin Saud Islamic University, 2009.
Makdisî, El-Mutahhar b. Tahir. *el-Bed'u ve't-Târîh.* Port Said, Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniyye, ts.
Makrîzî, Ahmed b. Ali. *İmtâü'l-esmâ, thk. Muhammed en-Numeysi.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *A'lâmü'n-nübüvve.* Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-Hilal, 1988.
Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-ʿuyûn*. thk. İbn Abdi'l-Maksud Abdurrahim. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
Mesʿûd, Ebû'l-Hüseyin Ali. *et-Tenbîh ve'l-işrâf*. tashih: Abdullāh es-Savi. Kahire: Dâru's-Savi, ts.
Sâlihi, Muhammed ibn Yûsuf. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti ḫayri'l-ʿibâd*. thk. Âdil Abdul Mevcud. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
Uleymî, Ebü'l-Yümn Mücirüddin Abdurrahman. *el-Ünsü'l-celîl bi-târîḫi'l-Ḳuds ve'l-Ḫalîl*. thk. Adnan Yûnus. Amman: Mektebetü Dendis, ts.
Uleymî, Ebü'l-Yümn Mücirüddin Abdurrahman. *Fethü'r-rahmân fi tefsiri'l-Kur'ân*. thk. Nureddin Talib. Dımaşk: Dar'ün Nevadir, 2009.
Nîsâbûrî, Ebû Abdullāh el-Hakîm. *el-Müstedrek ʿale's-sahîhayn*. thk. Mustafa Abdel Kader Atta. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
Nasıri, Muhammed el-Mekki. *et-Teysîr fî ehâdîsi't-tefsîr.* Beyrût: Dârü'l-Ġarb el-İslâmi, 1985.
Nedvî, Ebû'l-Hasen. *es-Sîretü'n-nebeviyye.* Dımeşk: Dâru İbn Kesir, 12. Basım, 2004.
Râfiî, Mustafa Sadık Abdurrezzak. *Târîḫu âdâbi'l-ʿArab.* Beyrût: Dârü'l-Kitab, ts.
Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu'l-ġayb.* Beyrût: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 2000.
Râzî, İbn Ebi Hatîm. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-ʿazîm*. thk. Esad Muhammed et-Tayyib. Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 3. Basım, 1998.
Sâidî, Abdurrezzak b. Ferrac. *Tedâhulu'l-üsüli'l-luğavîyye ve eserühü fi bina'l-muʿcem.* Medine-i Münevvere: Medine İslam Üniversitesi, 2002.
Saʿlebî, Ahmed İbrâhim. *el-Keşf ve'l-beyân ʿan tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed b. Aşur. Beyrût: Dâr İhyai't-Türas el-'Arabi, 2002.
Sâlih, Subhi İbrâhim. *Dirâsât fi fikhi'l-luğati.* Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1960.
Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman. *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ali Muavvad-Adil Abdulmevcud. Beyrût: Dâr İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1997.
Semerkandî, Nasr Muhammed. *Bahru'l-ʿulum,* thk. Muhammed Matraci. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.
Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleyman. *es-Sünen.* Beyrût: el-Mektebetu'l-ʿAsriyye, ts.
Süyûtî, Abdurrahman Celaluddin. *ed-Dürru'l mensûr fi't tefsîri bi'l me'sûr*. thk. Merkez Hicr li'l-Buhus. Kahire: Dar'ul-Hicr, 2003.
Süheylî, Ebü'l-Kāsım Abdurrahmân Ahmed. *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-sîreti'n-nebeviyye.* Beyrût: Dâr İhyai et-Türasi'l-'Arabî, 1991.
Şevkânî, Muhammed Ali. *Fethü'l-kadîr.* Dımeşk: Dâru İbn Kesir, 1993.
Taberâni, Süleyman bin Ahmed. *el-Muʿcemü'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdul-Mejid. Musul: Mektebetül-Ulum vel-Hikem, 2. Basım, 1983.
Taberî, Muhammed ibn Cerir. *Câmiʿu'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 2000.
Taberî, Muhammed ibn Cerir. *Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*. Beyrût: Dâru't-Türas, 2. Basım, 1967.
Zebîdî, Muhammed Abdirrezzâk. *Tâcü'l-ʿarûs min cevâhiri'l-Ḳāmûs*. thk. komisyon Kahire: Dâru'l-Hidaye, ts.
Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Muhammed. *el-Keşşâf ʿan hakâiki gavâmizi't-tenzîl veʿuyûnil-ekâvîl fî vucûhitte'vîl.* Beyrût: Dâru'l-Kitâb'il-'Arabî, 3. Basım, 1986.
Zürkānî, Muhammed Abdulbaki. *Şerhu'z-zürkânî ʿala'l-mevâhibi'l-ledünnîyye.* Beyrût: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 1996.
Hatib, Abdülkerim Yûnus. *et-Tefsîru'l-Kur'âni li'l-Kur'ân.* Kahire: Daru'l-fikr el-'Arabî, ts.
Hicâzi, Muhammed Fehmi. *İlmü'l-luğati'l-'Arabîyye.* Kahire: Dâr Garib li't-Tibaa ve'n-Neşr, ts.
İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr.* Tunus: ed-Dâr et-Tunusiyye, 1984.
İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdullhak. *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdusselam Abduşşafi. Beyrût: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 1993.

İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer. *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-kitâb*. thk. Âdil Ahmet-Ali Muhammet. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebûbekir Abdullāh. *ez-Zühd.* Dımeşk: Dâru İbn Kesir, 1999.
İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Ömer Zeynüddin. *Tarihu İbnü'l-Verdî.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
İbn Hazm, Ebû Muhammed Sâid. *Cevamiu's-sîreti'n-nebeviyye.* Beyrût: Dâr el-Kitab el-İlmiyye, ts.
İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnavut. Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1988.
İbn Hişâm, Abdulmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Saka-İbrâhim el-Ebyari-Abdulhafiz eş-Şelebi. Kahire: Matbaat Mustafa el-Babi el-Halebi, 2. Basım, 1955.
İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmâil Ömer. *Kısasü'l-Enbiyâ*. thk. Mustafa Abdulvahid. Kahire: Matbaa Dâri't-Telif.
İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmâil Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Ali Şiri. Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1988.
İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmâil Ömer. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa Abdulvahid. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife li't-Tibaa ve'n-Neşr, 1976.
İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmâil Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sâmî Muhammed Selame. Riyad: Dâru Tibe li'n-Neşr ve 't-Tevzi, 2. Basım, 1999.
İbn Sa'd, Ebû Abdilleh Muhammed. *et-Tabakātü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Ata. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
İbn Teymiyye, Takiyyüddin Ahmed Abdulhalim el-Harrânî. *Mecmûu'l-fetâvâ*. thk. Abdurrahman Kasım. Riyad: Mecmau'l-Melik Fehd li't-Tibaa, 1995.
İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullāh. *el-Câmi' fi'l-hadîs*. thk. Mustafa Hüseyn. Riyad: Dâru İbnü'l Cevzî, 1995.
İbnü'l-Cevzî, Cemaluddin Abdurrahman Muhammed. *Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*. thk. Abdurrezzak el-Mehdi. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-'Arabi, 2001.
İbnü'l-Cevzî, Cemaluddin Abdurrahman Muhammed. *el-Mûntazam fi tarîhi'l-umem ve'l-mulûk*. thk. Muhammed Ata-Mustafa Ata. Beyrût: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 1992.
James, William. *Kissatu'l-hadâra*. çev. Zeki Necip Mahmud ve diğerleri. Beyrût: Dâru'l-Cil, 1988.
Kürd Ali, Muhammed Abdurrezzak. *Hutatu'ş-şam.* Dımaşk: Mektebetü'n-Nuri, 3. Basım, 1983.
Mehran, Muhammed Beyumi. *Dîrasât fi tarihi'l-'Arabi'l-kadîm.* İskenderiye: Dârü'l-M'arife el-Camiyye, 2. Basım.
Rida, Ahmed. *Mu'cemü metni'l-luğa*. Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayati, ts.
Rida, Muhammed Reşid. *Tefsîrü'l-menâr.* Kahire: el-Hey'e el-'Amme li'l-Kitab, 1990.
Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr.* Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 1997.
Sahib Hama, Ebû'l-Fida İmâdüddîn İsmâil. *el-Muḫtasar fî aḫbâri'l-beşer.* Kahire: el-Matbaa el-Hüseyniyye el-Misriyye, ts.
Zeydan, Corci. *Târîhu âdâbi'l-lügati'l-'arabiyye*. Kahire: Müesseset'ül-Hindâvî, 2013.